

34. STILLINGA

EN LOKALITET MED TO GRAVHAUGER, ARDSPOR OG ET HULVEISYSTEM

Christian Løchsen Rødsrud

C59064, Aks.-nr. 2013/398, Hydal 41/1, Bamble kommune, Telemark		
Askeladden-ID:	144943	
Utgravningsleder:	Christian L. Rødsrud	
Feltmannskap:	4 personer	
Dagsverk i felt:	266,5, hvorav 61,5 for prosjektmedarbeider	
Tidsrom:	19.5.–17.9.2014	
Metode:	Maskinell graving i lag, sålding, kرافsing, finrensing, snitt av gravhauger og hulveier. Digital innmåling og dokumentasjon.	
Undersøkt areal:	Sjakter/felt	ca. 620 m ²
	Våtmarksområde	ca. 270 m ²
	Haug 1	ca. 260 m ²
	Haug 2	ca. 430 m ²
	Til sammen	ca. 1580 m ²
Funn:	Brente bein, 1 pjaks (til feste av tau/kjetting i tømmer for slep), 2 hestesko (nyere tid) samt mye treverk	
Strukturer:	2 gravhauger med fotgrøft, 2 hulveiløp og våtmarksområde med klopp	
Datering:	C14: 1787 ± 25 BP (Ua-50503), 1784 ± 32 BP (Ua-50969), 1120 ± 28 BP (Ua-51481), 114 ± 19 BP (Ua-50503), 847 ± 19 BP (Ua-50504), 473 ± 19 BP (Ua-50505), 855 ± 24 BP (Ua-50506), 850 ± 30 BP (Beta-384782), 470 ± 3 BP (Beta-384781), 90 ± 19 BP (Ua-50507), 142 ± 20 BP (Ua-50508)	

INNLEDNING

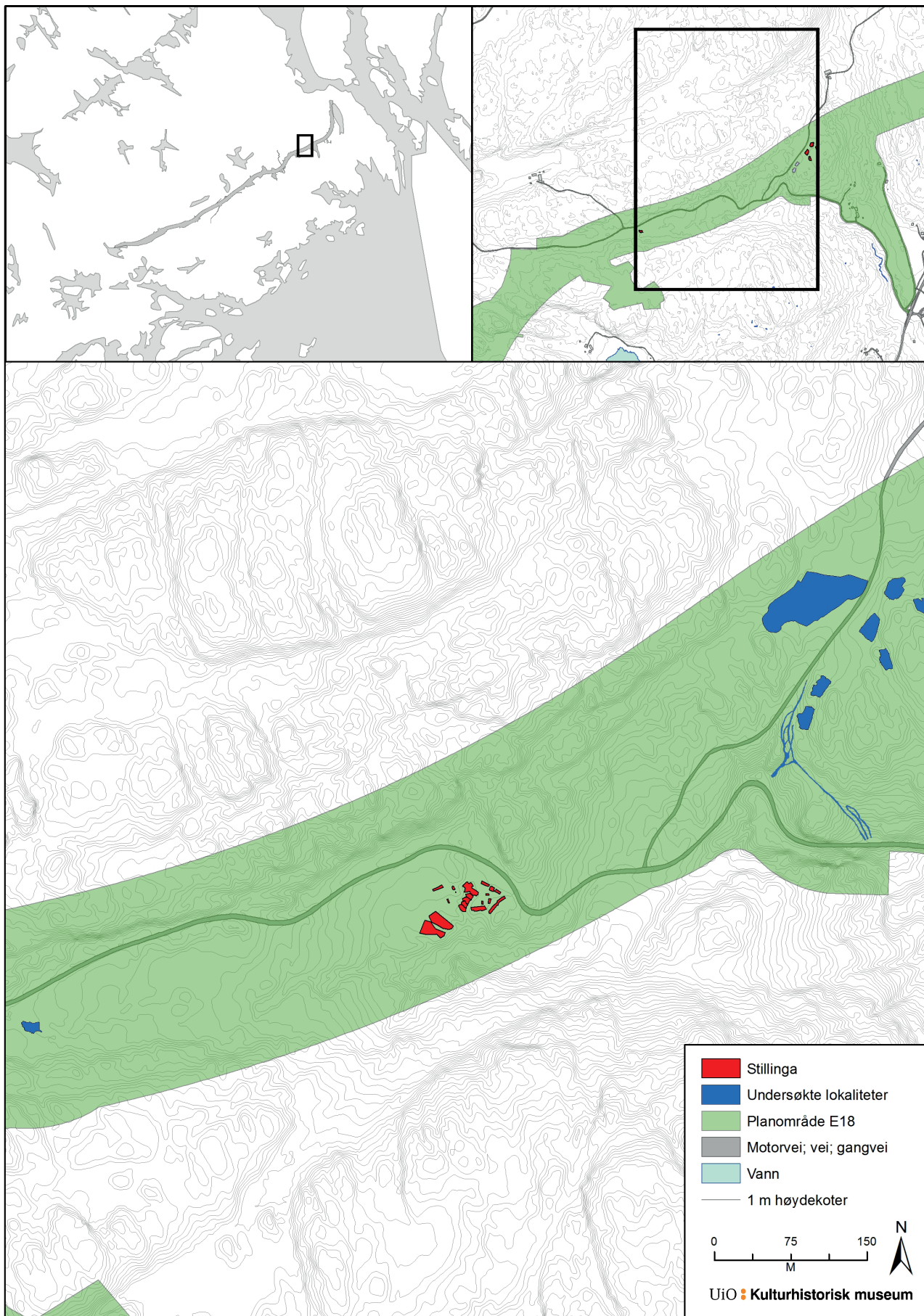
Lokaliteten Stillinga lå i utmarken til Bamble prestegård (41/1) tett på grensen mot gården Hydal (40/1) (figur 34.1). Den var registrert av Telemark fylkeskommune, som hadde påvist to gravhauger og en del av et hulveisystem (ID 144943). I tillegg ble det utført et metalldetektorsøk i området rundt haugene for å påvise eventuelle metallfunn fra mulige flatmarksgraver. Det ble da gjort funn av et ubestemt, korrodert jernfragment, som ble utgravd i en meterrute (Olsen 2012: 228–234, fig. 346).

KHM undersøkte i 2014 de to gravhaugene og hulveisystemet som blant annet gikk gjennom et våtmarksområde. Fornminnene lå på en flate avgrenset av fylkesvei 206 i nord, berg i øst, fuktig skogbunn i vest

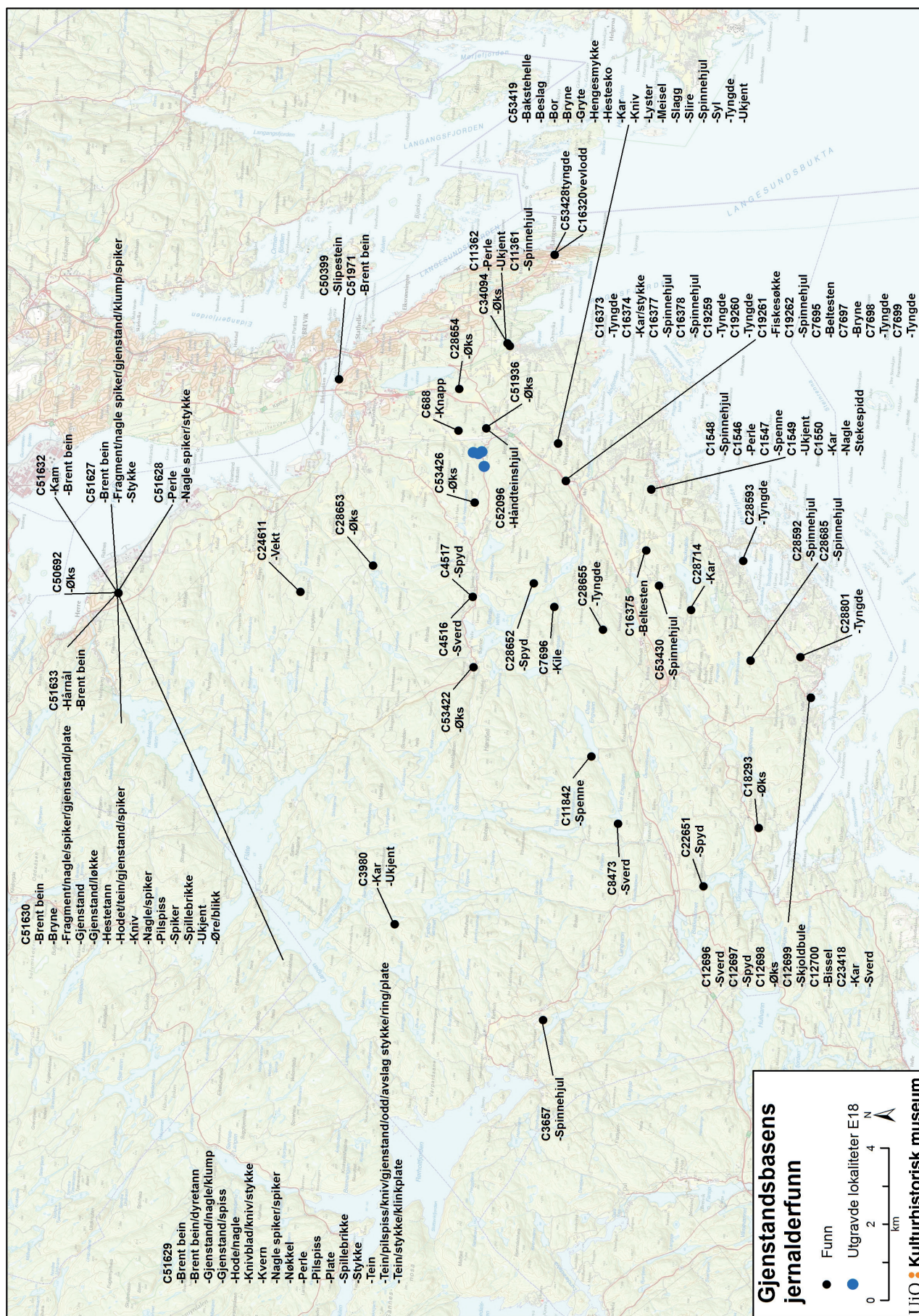
og en bratt ravnedal i sør. Fra nord mot sør skar et våtmarksområde/bekkefar gjennom flaten på tvers av hulveiene like øst for gravhaugene. Våtmarksområdet lå 1–2 meter lavere enn flaten og har dermed vanskeliggjort ferdsele i landskapet. Hulveiene hadde gravd dype spor på hver side av våtmarksområdet, og på tvers av det våteste området ble det påvist en klopp eller brolegging av stokker og staur som lettet ferdsele over våtmarken.

LANDSKAPET, FUNN OG FORNMINNER

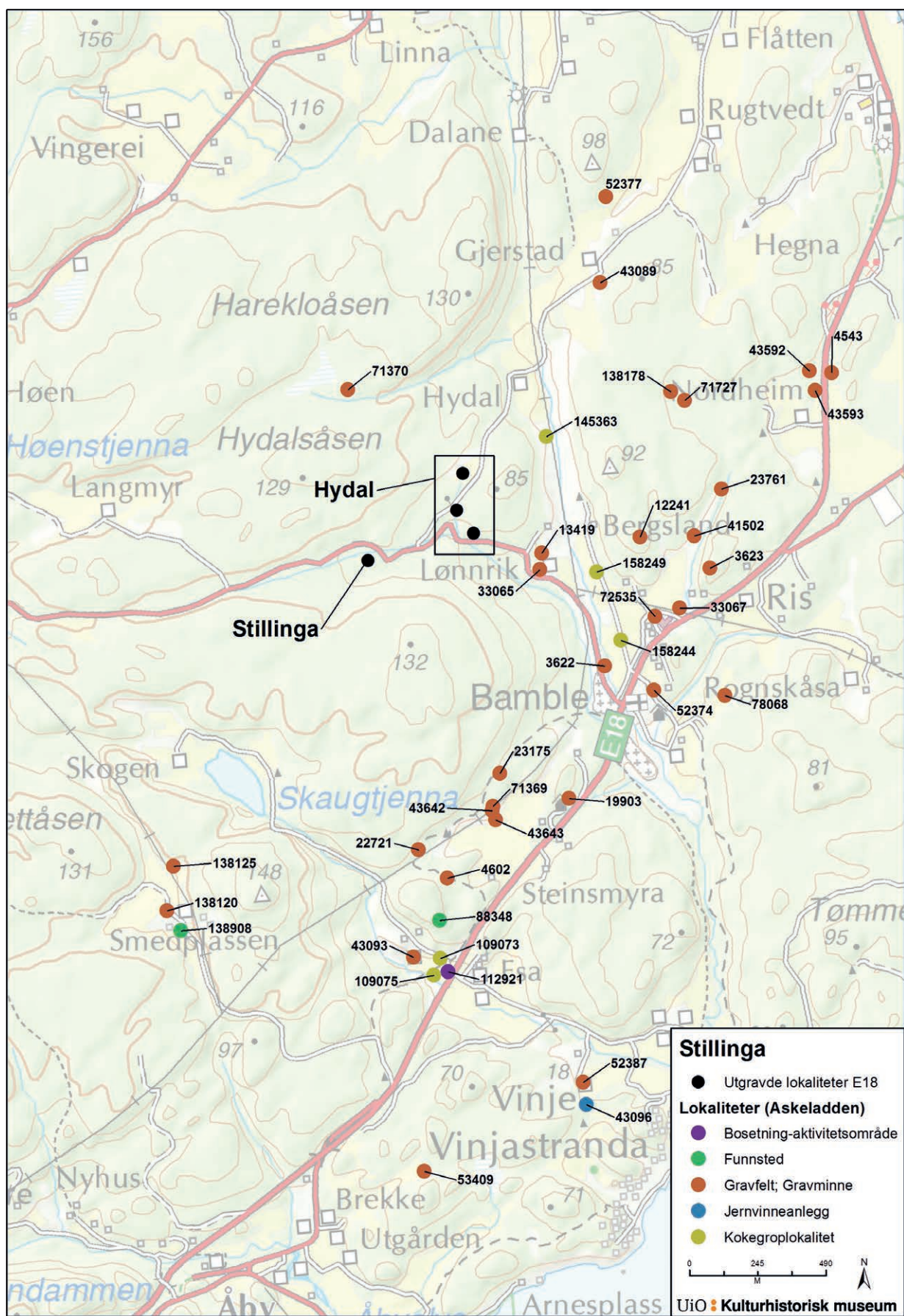
Det er ikke foretatt arkeologiske undersøkelser av jernalderlokaliteter i området tidligere, men Telemarks jernalder har med ulike perspektiver blitt behandlet i

Figur 34.1. Lokaliteten Stillingas plassering i dagens landskap.

Figur 34.2. Oversikt over enkeltfunn og gravfunn i området rundt de utgravede lokalitetene på Bamble prestegård og Hydal.

Figur 34.3. Oversikt over faste kulturminner i relasjon til de utgravde lokalitetene på Hydal og Stillinga (Bamble prestegård). Data er hentet fra Askeladden.

flere arbeider (Kaland 1971; Martens 1987; Munch 1965; Skre 2005). Gravhaugene på Bamble prestegård er del av et rikt kulturmiljø, og det er gjort en rekke gravfunn og enkeltfunn i nærliggende områder. Som figur 34.2 viser, er det kun gjort enkeltfunn i umiddelbar nærhet av undersøkelsesområdet, men spredningen tyder likevel på at området har vært jevnt bosatt i jernalderen. Ser man videre på faste kulturminner i Askeladden, blir det klart at lokaliteten Stillinga ligger i utkantsonen for hovedbosetningen, da de fleste gravhauger, kokegroper og andre bosetningsspor ligger langs gamle veifar nærmere fjorden i retning øst (figur 34.3).

Om gårdsnummer 41 Præstegaarden med Lønnerøgg skriver Rygh (1914: 48, 59) at det gamle navnet på gården skal ha vært Skeiði, som også finnes som kirkested i Ski sogn i Kråkstad herred (bd. 2, s. 37). Dagens navn – Bamble Præstegaard – erstatter Skeiði i 1665, mens gården i andre sammenhenger betegnes som følger: Lunnerøeg med Schee i 1723, og ellers ulike varianter av Lønnerøgg: Lindarygh RB. 20. a Lindærygh DN. I 662, 1477 XII 218, 1483. I 706, 1493 (paat.). i Lind[ery]g, a Linderygh DN. I 705 f., 1493. i Lynderygh DN. I 745, 1512 IX 473, 1523. [Lynnerøg NR]. IV 37]. Lynnerøgh, Lynnerøgh St. 49 b. Lønnerøeg 1665. Lunnerøeg 1723.

Navnet Lønnerøgg kommer av Lindaryggr av tresorten lind og ryggr (*bryggr*), «rygg», i overført betydning: langstrakt forhøyning av jord eller fjell (Rygh 1914: 48, 59). Navnet Skeiði er avledet av gno. *skeið* eller *skeiði* og betyr «mo» (tørr sandslette; Stemshaug og Sandnes 1997: 399). Ordet *skeid* kan ha flere betydninger: vei, løp, fart, jord- eller sandrygg, veddeløp eller kappridning, hvorav sistnevnte betydning av flere regnes som opprinnelig (KLNLM 1980: 459–466). Skeiði kan altså bety en mo hvor det ble holdt «skeid», kappløp eller kappridning, som gjerne ses i sammenheng med kultiske handlinger (Svale Solheim 1956).

Et viktig funnminne i forbindelse med hulveiene og funnstedet på prestegården er Bamble kirkeruin (ID 52378). Olavskirken (tidl. Skeiði kirke) ble bygget før 1150. Kirkas opprinnelige navn var «*Skeidis kirkja i Bamblum*». Den har sannsynligvis vært Telemarks største steinkirke i eldre tid og sentrum for Olavdyrkinga i Gimsøy klosterområde i middelalderen. Sannsynligvis var kirken hovedkirke i Grenland, en slags «fylkeskirke», og hadde dermed høyest status av alle kirkene i området (Lund 1995; Nygaard 1996). Hulveirestene som løper forbi gravhaugene på Stillinga, kan følges ned mot Bamble kirke, som har vært et viktig samlingssted for bygdas beboere og andre reisende.

PROBLEMSTILLINGER OG PRIORITERINGER

Jernalderundersøkelsene i E18-prosjektet omfattet undersøkelser av et område med bosetningsspor (undersøkt i 2013; se Kile-Vesik dette bind), gravhauger og hulveier. Problemstillingene i forvaltningsprosjekter ved KHM er alltid utviklet med utgangspunkt i eksisterende kunnskapsstatus. Gravminner representerer en viktig kilde for å belyse flere aspekter ved forhistoriske samfunn. Redskapstypologi, samfunnets sosiale organisering og eiendomsgrenser i jordbrukssamfunnet er ofte belyst gjennom studier av gravminner (Gjerpe 2008; Ødegaard 2010; Vedeler 2011). I tillegg kommer studier av ritualer, tro og døde kult i forbindelse med gravkonstruksjoner og gravplasser og ikke minst konstruksjonen av selve gravanlegget (Artelius 2000; Gansum 2004). For Telemark som fylke er det ikke foretatt større faglige arbeider på jernaldermateriale siden 1960- og 1970-tallet (Munch 1965; Kaland 1971). De aller fleste gravminner ble undersøkt i siste halvdel av 1800- og begynnelsen av 1900-tallet, og undersøkelsene oppfyller ikke dagens krav til dokumentasjon. Det er heller ikke bevart prøvemateriale for vitenskapelige analyser fra undersøkelsene.

KHMs undersøkelser av gård og gårdsbosetning spenner i tid fra seinneolitikum til jernalderen. Det har blitt utviklet ny kunnskap om den forhistoriske gården det siste tiåret, spesielt i forbindelse med undersøkelser i Vestfold (Gjerpe 2008, 2013; Gjerpe og Mjærum 2012) og Østfold (Bårdseth 2008). Det er imidlertid fortsatt behov for å fremskaffe et komparativt materiale for å forstå utviklingen av gårdsbosetningen i Østlands-området som helhet. Telemark fylke inntar her en spesiell stilling ettersom få utgravninger av jernalderens gårdsbosetning er gjennomført. Foreliggende forskning viser at bosetningen trolig har ekspandert fra merovingertiden og utover i vikingtiden. Dette er satt i sammenheng med utnyttelsen av utmarksressurser i fjellregionene (Kaland 1971; Martens 1987). Sporene etter ekspansjonen er først og fremst synlige gjennom gravhauger i de beste jordbruksområdene i fylket (Skre 2005), men det er fremdeles behov for å undersøke jernalderens gårdsbosetning og graver både i og utenfor de gode jordbruksområdene (Schülke og Lønaas 2013). Dette skyldes særlig at dagens teknologiske nivå og metodikk gir betydelig ny innsikt sammenliknet med tidligere tiders gravninger.

Med bakgrunn i prosjektplanen (Schülke og Lønaas 2013) var følgende problemstillinger prioritert:

- Hvordan er de ytre og indre deler av gravminnet bygd opp?

- Hvordan er gravskikken; inneholder haugene sekundærbegravelser?
- Kan det observeres rester etter ritualer eller handlinger i forbindelse med gravleggingen? Er det bevart gjenstander i graven, og hvor er de plassert?
- I hvilken grad er haugene plyndret, og fant plyndringen sted kort tid etter gravleggelsen eller i nyere tid?

Datering av gravene er essensielt for å sette dem inn i en større kulturhistorisk sammenheng. Et mål vil være å belyse sammenhengen mellom gravminnene og ferdsel i området (hulveier). Videre bør gravhaugenes lokaliseringfaktor og tidsmessige sammenheng med øvrige kulturminner i området søkes avklart (f.eks. boplass Hydal 1 (ID 145360)). Det er også ønskelig å påvise eventuelle flatmarksgraver, andre spor etter forhistorisk aktivitet eller dyrkning, enten under eller utenfor gravhaugene.

Hulveier er spor etter ferdsel i landskapet. Hulveiene kan være problematiske å tidfeste nøyaktig ettersom de har vært benyttet gjennom lange tidsrom, gjerne fra jernalderen og helt inn i nyere tid. Kartleggingen av hulveier og hulveisystemer kan imidlertid gi informasjon om bruken av landskapet på et overordnet nivå ved at de har knyttet sammen gårdsbosetning, gravminner og andre steder i landskapet. Bare unntaksvis er større, intakte systemer av hulveier som har knyttet sammen flere punkter i fortidens landskap, undersøkt (Gansum 2001: 24–25), og hulveisystemet på Stillinga representerer i så måte en sjelden anledning til å hente ut nytt og viktig datamateriale.

En forutsetning for undersøkelsen var å sikre en tilfredsstillende dokumentasjon og fastsettelse av bruksperiode for hulveiene, slik at de kan settes inn i en større kulturhistorisk kontekst. Det ble også prioritert å belegge hvilke typer fornminner som finnes langs ferdselsårene, og om hulveiene skal ses i sammenheng med disse. Videre vil en avklaring av hulveienes bruksperiode stå sentralt.

UTGRAVNINGSMETODE

Undersøkelsen ble gjennomført dels ved maskinell flateavdekking, dels gjennom graving av stratigrafiske lag. Det ble anvendt en 14-tonns gravemaskin med pusseskuff. Ved behov ble også gripeklo benyttet. Størrelsen på maskinen passet godt til hyppig flytting rundt gravhauger og myrområdet.

Fremkomne strukturer ble nummerert fortløpende og kort beskrevet. Alle strukturene ble undersøkt og dokumentert i plan og profil. Hver enkelt profil ble

beskrevet på et eget skjema. Alle prøver og funn ble nummerert fortløpende. Kull-, makrofossilprøver og pollenserier ble tatt inn fra et utvalg av relevante kontekster, og i tillegg ble det tatt ut 15 mikromorfologiprøver. Funn og prøver fra utgravningen er katalogisert under C59662–59664.

Gravhauger

De to gravhaugene (haug 1 og haug 2) ble gravd lagvis («single context»), og hver haug ble inndelt i fire kvadranter, som ble undersøkt hver for seg. Lagene ble fjernet forsiktig med maskin eller manuelt med krafse og graveskje der det var nødvendig. Mellom hver avdekking ble haugmassene søkt over med metalldektektor. Det ble også testsåldet underveis for å avdekke eventuelle funn i haugfyllet.

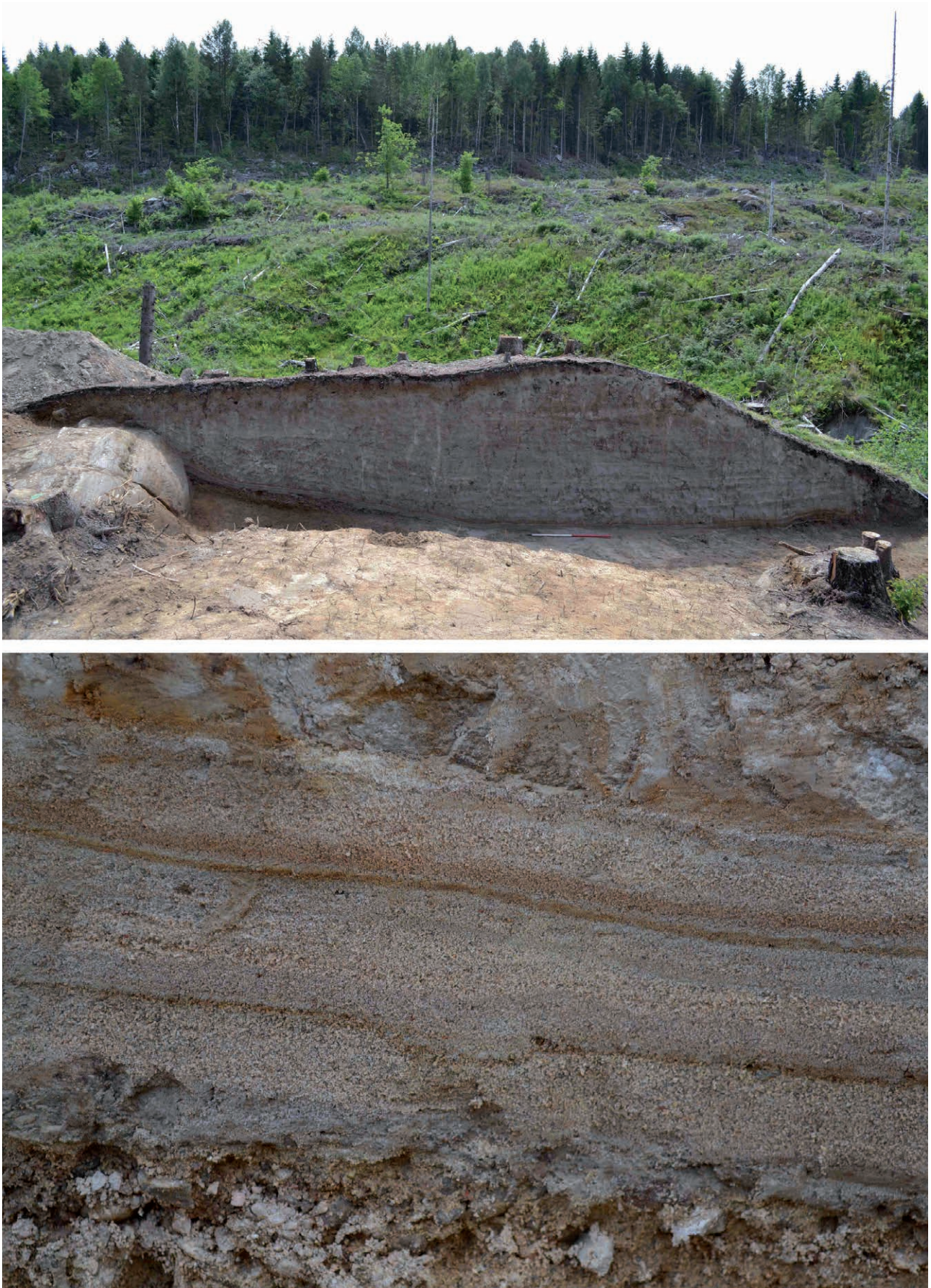
I haug 2 ble det gravd ut to og to diagonalt motstående kvadranter. Etter fjerning av første kvadrant ble gjeldende profiler dokumentert før neste kvadrant ble fjernet. I haug 1 ble strategien endret noe. Innledningsvis ble det undersøkt én kvadrant, og deretter ble kvadranten like inntil undersøkt, slik at det ble skapt et langsgående profil gjennom hele haugen. Kvadrantene og deres vertikale snittflater ble tilpasset landskapet, hulveisystemet og plyndringshull/-sjakt, slik at det ble skapt et snitt som fanget opp mest mulig informasjon om gravhaugens oppbygning, plyndringen og relasjonen til hulveisystemet.

Ved observasjonen av en kjerneverøys i haug 2 ble det vurdert som viktig å dokumentere denne konstruksjonen i sin helhet. Alle lag i alle kvadrantene ble gravd og dokumentert ned til kjerneverøysa før denne ble fremrenset og dokumentert. Deretter ble målesystemet reetablert, slik at røysa kunne fjernes kvadrant for kvadrant og tegnes inn på samme tegninger som jordkappen over.

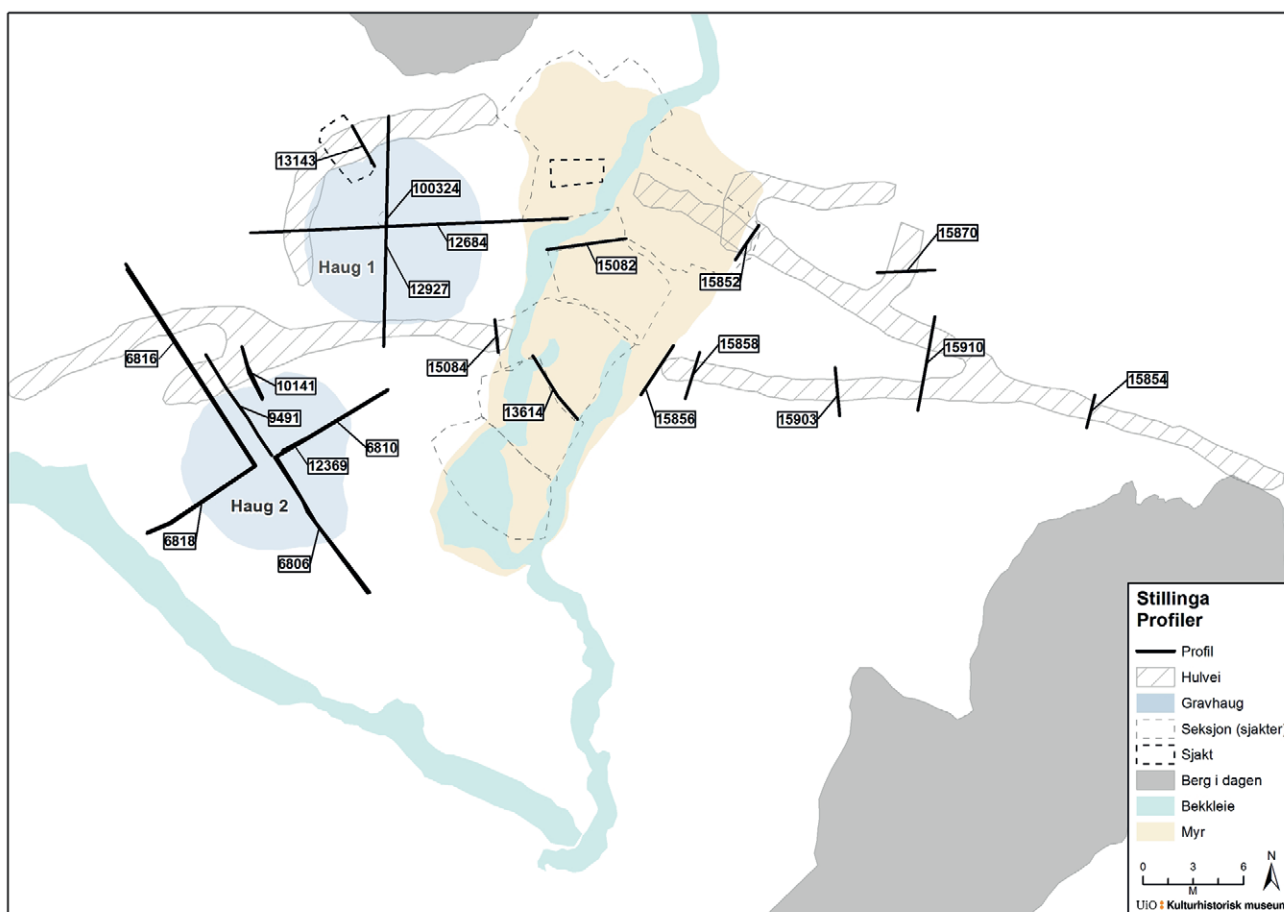
Før avdekking ble det utført fotogrammetri for å dokumentere konturene i landskapet og visualisere disse med en bedre teknikk enn todimensjonale bilder. Metoden er også besparende i forhold til tredimensjonal innmåling ettersom fotogrammetrien kan erstatte innmåling av høydedata til en eventuell landskapsmodell.

Hulveier

Hulveiene ble snittet på tvers med gravemaskin for å dokumentere veifarets profil. Prøver ble også samlet inn fra snittflaten. I tillegg var relasjoner til andre anlegg og lagoppbygning prioritert for å dokumentere hvilket av anleggene som ble anlagt først. I snittet som går gjennom gravhaugene, ble lagene undersøkt lagvis («single context»), mens snitt gjennom andre deler av hulveisystemet ble utført med gravemaskin.

Figur 34.4. Over: snitt gjennom den naturlig dannede haug 3. Under: nærbilde av de fine sandlinsene over grus på bunnen av haugen.

Figur 34.5. Oversikt over undersøkte profiler på Stillinga.

Der hulveiene krysset et våtmarksområde, ble det valgt en noe annen strategi. Her ble det åpnet større felt for å vurdere størrelsen på de to krysningpunktene i tillegg til våtmarkens relasjon til gravhaugene. Feltene ble gravd lagvis, med en kombinasjon av mekaniske og stratigrafiske lag. Våtmarksområdets oppbygning ble også dokumentert gjennom to profiler.

Det ble undersøkt en tredje haug (haug 3) som ikke var kjent fra registreringen, og som først ble synlig etter hogst. Den ble først raket ren for løv og kvist, deretter ble den fotodokumentert. Etter avtorving ble haugen søkt over med metalldetektor, og det ble videre gravd fem prøveruter i leirelaget i haugen samt én rute i et gruslag like nord for haugen. Alle ble såldet, men det fremkom ingen funn. Deretter ble nordre halvdel av haugen gravd i mekaniske lag på 20 cm uten tegn til kulturelle innslag. Gravningen ble avsluttet i en dybde på 210 cm. På bunnen fremkom flere finsorterte lag med sand over et lag med grus, som var dannet mens havet fremdeles dekket landområdet (figur 34.4). Det ble dermed klart at haugdannelsen var et geologisk fenomen, eller en levning fra istiden. Etter landhevingen har ferskvann skuret bort mye av landskapet, men etterlatt

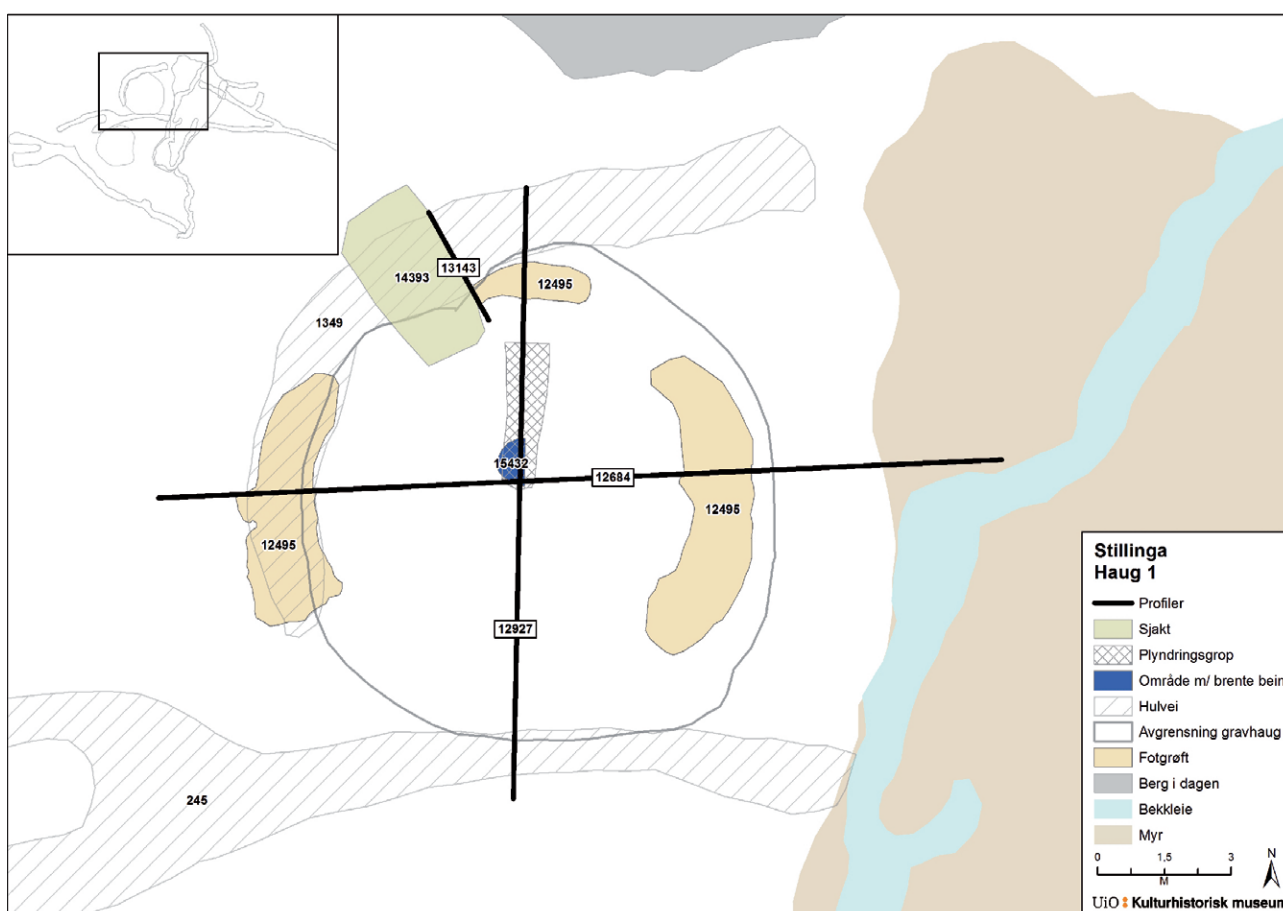
en haugdannelsen av leiresedimenter som forseglet den gamle havbunnen. Undersøkelsen av denne haugen vil ikke bli ytterligere beskrevet i denne teksten.

Kildekritiske problemer

Det var flere forhold som påvirket utgravingene. Begge gravene hadde tydelige søkk etter plyndring. I både haug 1 og 2 kunne det påvises en sjakt inn fra siden nord mot sør med en utvidelse i sentrum. Ved utgraving ble det klart at plyndringssjaktene var gravd helt til bunns i haugene og dermed hadde skadet deler av haugkonstruksjonen og forstyrret eventuelle graver. I haug 1 ble det påtruffet bein fra en mulig grav, mens det i haug 2 ikke ble funnet indikasjoner på noe gravminne.

I den første delen av sesongen da arbeidet med haug 2 pågikk, var det kun sol som skapte problemer for utgravningsmannskapet. Solskinn gjorde det til tider vanskelig å gjøre tolkninger og bedømme fargenyanser i nedgravninger og på enkelte dager ble derfor ikke fotodokumentasjonen av profiler av beste kvalitet.

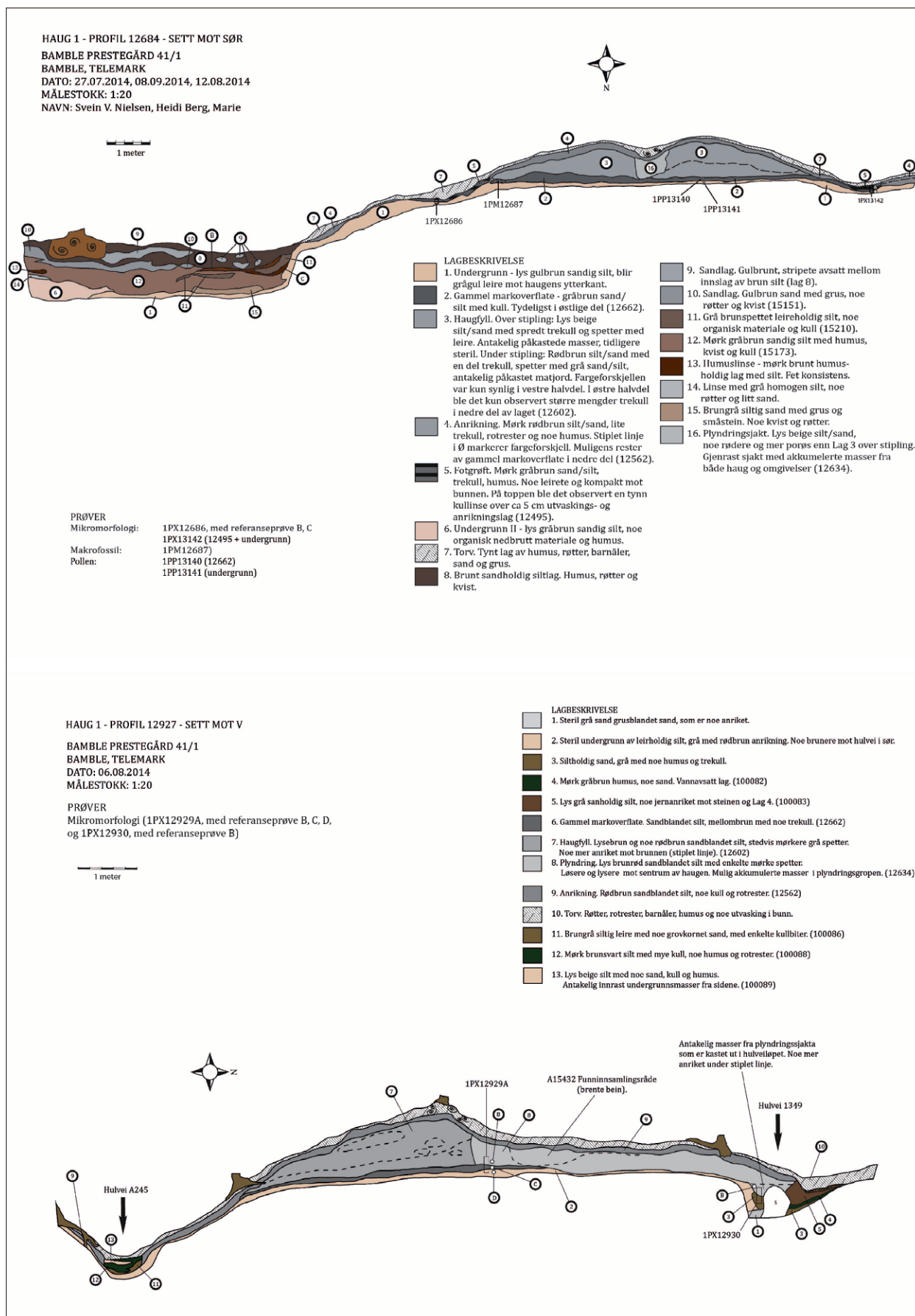
I siste del av sesongen gjorde store mengder med nedbør at arbeidet med haug 1 vanskelig, mens

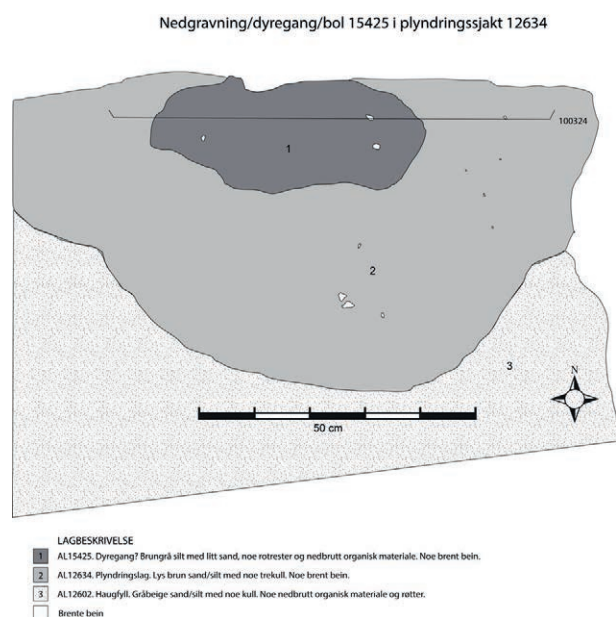
Figur 34.6. Over: haug 1 med tydelig plyndringssjakt fra nordsiden og inn mot sentrum av haugen. Under: haug 1 med nøkkeltall.

arbeidet i våtmarksområdet til tider stoppet helt opp. Utgravningen av gravhaugen ble stoppet ved for mye regn for å ikke skade en eventuell grav, da jordmassene ble tunge å arbeide med og tråkking på

feltet ville gjøre det umulig å se strukturer og funn. Våtmarksområdet ble gjentatte ganger oversvømt, og det ble brukt mye tid på å pumpe ut vann og grave dreneringskanaler med gravemaskinen.

Figur 34.7. Over: profil 12684 gjennom haug 1. Den vestre delen ble dokumentert mot nord og er speilvendt for å danne et sammenhengende profil. Under: profil 12927 gjennom haug 1.

Figur 34.8. Funninnsamlingsområde for brente bein i haug 1.

UTGRAVNINGSRISULTATER

Strukturer og kontekster

Undersøkelsene på Stillinga konsentrerte seg i stor grad om dokumentasjon av profiler gjennom gravhauger, hulveier og våtmarksområdet (figur 34.5).

Haug 1 (C59662)

Haug 1 målte 8,5 meter i diameter, var ca. 1,25 m høy og hadde en stedvis bevart fotgrøft som var opptil 1,5 meter bred. Samlet diameter for haug og fotgrøft var dermed 11,5 meter. Haugen var bygd opp av silt og sand, og utover torv med utvaskingslag ble det skilt ut fire lag i haugmassene (figur 34.6, 34.7). Før utgravning ble haugen søkt over med metalldetektor, og det ble funnet et blyhagl fra nyere tid i toppen av torvlaget.

Granskogen som hadde vokst på lokaliteten de siste 50–60 årene, hadde skapt en sur jordbunn/podsol. Øverst ble et anrikningslag (12562) av sandblandet silt gravd som et eget lag (se figur 34.7). Det inneholdt en del rotrester og enkelte, spredte trekullbiter. Tre ruter på 40 × 40 cm ble gravd i dette laget, men det fremkom ingen funn.

Derunder fulgte selve haugfyllet (12602), som besto av lysebrun/rødbrun sandblandet silt med enkelte mørkere grå spetter. Den øvre delen av haugfyllet var noe lysere enn den nederste (se stipling på figur 34.7) og besto trolig av tidligere steril undergrunn. Den nedre halvdel var mørkere i farge, mer anriket og inneholdt mer trekull. Situasjonen med anrikede masser med kull på bunnen av haugfyllet og

nærmest sterile masser på toppen skyldes trolig at massene var spadd opp fra fotgrøften, og dermed var jordbunnsprofilen snudd på hodet. Haugfyllet ble undersøkt ved å ta av 5–10 cm dype lag med gravemaskin og deretter rense overflaten manuelt og søke over denne med metalldetektor. Seks ruter på 40 × 40 cm ble prøvesåddet i dette laget, men det fremkom ingen funn.

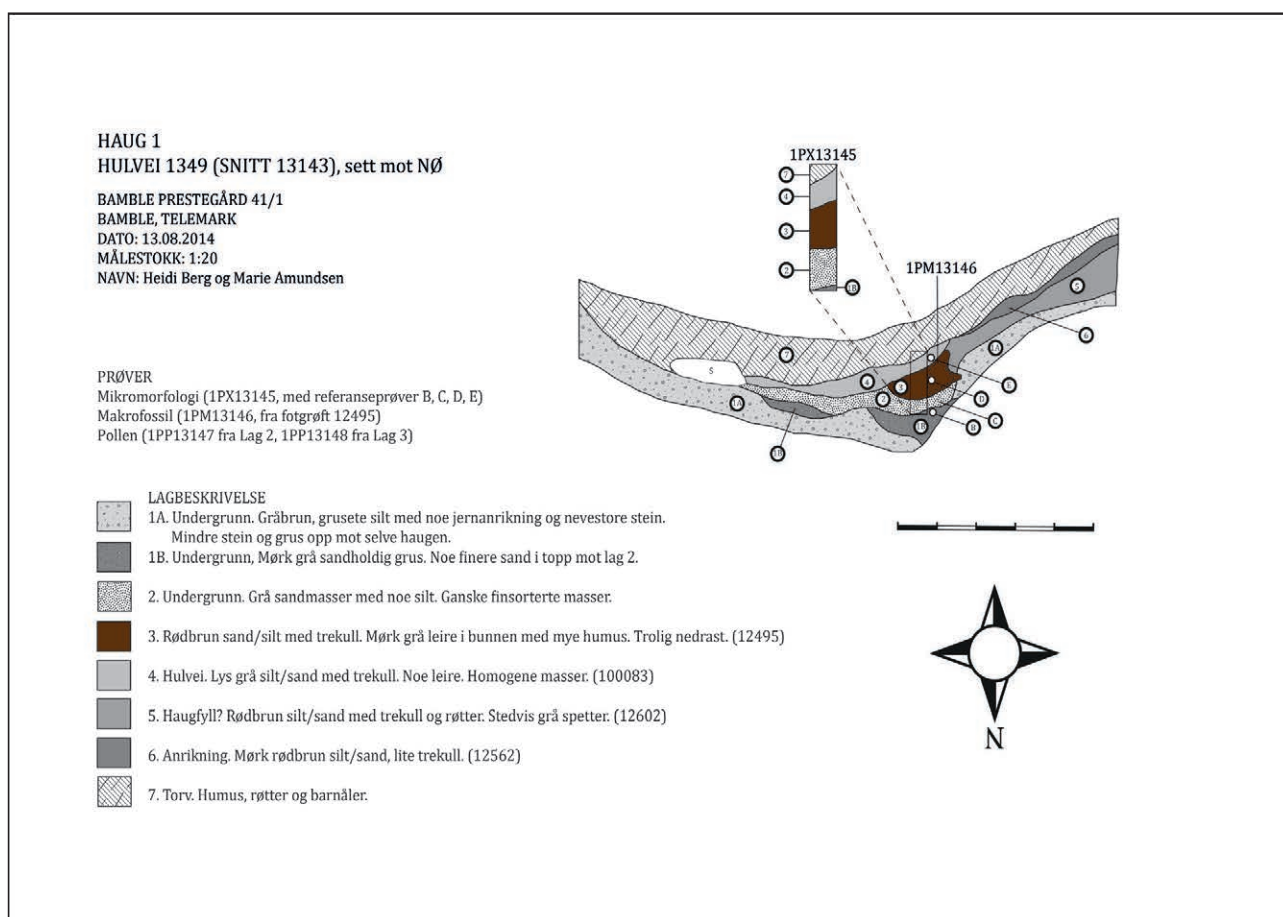
Under de nevnte massene fremkom gammel markoverflate (12662) bestående av mørk, gråbrun silt/sand med betydelige mengder trekull. Markoverflatelaget ble gravd i så tynne lag som mulig (ca. 5 cm) med gravemaskin, og det ble krafset mellom hver avdekking. Det ble hverken gjort funn i fyllmassene i haugen eller under markoverflaten.

Det siste laget som ble avdekket, var selve plyndringssjakten (12634). Den besto av lys beige sand/silt, som var noe lysere og mer porøs i massene enn haugfyllet ellers. Det har ikke lyktes å skille ut bestanddeler i dette laget fra det resterende haugfyllet gjennom mikromorfologianalyser (Macphail mfl. 2015).

Mulig grav

Fra haugens ytterkant var det en markant plyndringssjakt (N–S), som utvidet seg til en større grop sentralt i haugen (figur 34.8). Ved opprensing ca. 15 cm nede i plyndringsslaget ble det funnet brente bein. Innledningsvis ble det antatt at disse stammet fra en grop (15425) med mørkere farge enn resten av fyllet i plyndringssjakten (12634) på om lag 40 × 20 cm. Etter hvert som strukturen ble undersøkt, ble denne omtolket til en dyregang, og de brente beina viste seg å stamme fra et større område i plyndringsslaget. Etter at funninnsamlingsområdet for brente bein var definert, ble det besluttet å sådde massene i 2 mm sådd. Da funnmengden avtok i såddet, ble det gått over til 4 mm maskevidde for den resterende delen av laget. Søk med metalldetektor i området ga ingen utslag. Til sammen ble det funnet 13 g bein, hvilket kan antyde at gravrøvere eller skattejegere tidligere hadde funnet graven og tatt med seg det de ønsket, men det er ikke mulig å påvise om noe eventuelt mangler.

De brente beina er analysert av Caroline Ahlström Arcini og Ola Magnell ved Statens historiska museum ved Arkeologiska uppdragsverksamheten Lund og bestemt som knokkelrester fra et voksent eller eldre menneske. Analyseresultatene er nærmere beskrevet under. Ett stykke bein (100433) er datert til 1120 ± 28 BP, 780–995 e.Kr. (Ua-51481), mens et stykke trekull (100434) fra samme kontekst er datert til 1256 ± 26 BP 670–865 e. Kr. (Ua-53185) (se også Tabell 34.5)

Figur 34.9. Haug 1. Profilsnitt 13143 med mikromorfologiprøve 13145.

Profiler

Det er dokumentert tre hovedprofiler gjennom haug 1 og hulveiene 245 og 1349 (jf. figur 34.6), som alle bidrar til tolkningen av konstruksjonene og deres innbyrdes stratigrafi. Tabell 34.1 gir en oversikt over de ulike relasjonene som ble undersøkt i haug 1. Den gir også en oversikt over hvilke prøver som tilhører de tre profilene. I tillegg tilkommer enkelte prøver som ble tatt ut i plan.

I profil 12684 (figur 34.7) var det relasjonen til våtmarken som var det viktigste. Det ser ut til at selve haugen var anlagt på en flate i terrenget, mens fotgrøften lå i den øvre delen av overgangen ned mot våtmarksområdet. Overgangen var på utgravningstidspunktet relativt krapp, men det er mulig at deler av undergrunnen er blitt vasket ned i våtmarken gjennom årenes løp, slik at overgangen opprinnelig har vært slakere.

I profil 12927 (figur 34.7) var relasjonen mellom haug/fotgrøft og hulveier (245 og 1349) av viktighet, men også relasjonen mellom opprinnelig haugfyll og omrotede masser i plyndringssjakten var et fokuspunkt. Sistnevnte relasjon syntes å komme

tydelig frem i profilet, men er kontrollundersøkt med mikromorfologiprøven 13145 i profil 13143 (figur 34.9). Det lot seg imidlertid ikke gjøre å skille ut bestanddeler, hverken haugfyll eller omrotede masser, fra plyndringssjakten gjennom mikromorfologianalysene (Macphail mfl. 2015). Relasjonen mellom haug 1 og hulvei 245 kunne ikke avgjøres gjennom snittflaten fordi slitasjen i hulveien var så stor at det ikke var mulig å finne overgangen mellom de to strukturene. Massene i mikromorfologiprøven består kun av nedtrampet materiale som er omdannet til homogen søle. Utover dette ble det også påvist rester av møkk fra dyrene som har ferdes i veien, eller eventuelt gjødsel som har falt av vogner eller liknende under transport til jorder i nærheten. Analysen av hulveisystemet viser mer eller mindre kontinuerlig bruk, uten klare tegn til noen brakkperiode. Det ble også analysert en mikromorfologiprøve (12929) i overgangen mellom bunn av haugfyll og steril undergrunn. Denne prøven viste at jorden trolig var gjødslet og sannsynligvis stammer fra tidligere oppdyrket åker på samme sted. Indikatorene utgjøres av kull med jernutfelling

Profil	Retning	Mikromorfologi	Pollen	Makrofossil	Relasjon
12684	Ø-V	12686 (fotgrøft Ø), 13142 (fotgrøft V)	13140 13141	12687	Haug og våtmark
12927	N-S	12929, 12930			Haug/fotgrøft og hulveier (245 og 1349)
13143	NV-SØ				Haug/fotgrøft og hulvei 1349

Tabell 34.1. Oversikt over undersøkte relasjoner og uttatte prøver fra de tre profilene gjennom haug 1.

(boplassavfall) og dyremøkk samt nedbrutt organisk materiale (gjødsel; Macphail mfl. 2015).

Det virker naturlig at haug 1 og 2 opprinnelig har ligget på samme flate, og at ferdsel og erosjon i hulvei 245 har slitt ned terrenget mellom de to haugene. I så fall er det tenkelig at haugene er eldre enn hulveiene, men slitasjonen kan på den annen side ha blitt større i årene etter anleggelsen av haugene. Det lyktes ikke å finne noen relasjon som kunne avklare den stratigrafiske relasjonen mellom haug 1 og hulvei 245.

Heller ikke ved overgangen mellom haug 1 og hulvei 1349 var det mulig å konkludere sikkert om noen relasjon. Den mulige fotgrøften som ble observert i plan lot seg ikke gjenfinne i profilet, der det kun fremkom humusholdig, brun sand, som hadde ansamlet seg i bunnen av hulveien.

Konstruksjon og datering

Haug 1 var en gravhaug bestående av sandholdig silt, med enkelte store steiner. På bunnen av haugen fremkom et markant, mørkere lag, som ble tolket som den gamle markoverflaten. I plyndringssjakten som løp inn til sentrum av haugen fra nordsiden, ble det funnet en konsentrasjon av brente bein av menneske, som trolig stammet fra en plyndret grav. De brente beina er analysert og bestemt som knokkelrester fra et voksent eller eldre menneske. Benmaterialet utgjøres av 13 gram, hvilket er lite sammenliknet med den totale beinmengden fra et brent skjelett, som varierer mellom 1200 og 3000 g (McKinley 1993), men ikke så overraskende ettersom haugen var plyndret.

Av bestembare knokler var det hovedsakelig rester av skalletak bevart, men også rester av en nakkevirvel og en rørknokkel. Analysen viser at beinfragmentene stammer fra et voksent, eventuelt eldre, menneske. Individets alder bedømmes ut fra forholdet mellom skalletakets ulike sjikt. Alle tre er observerbare på materialet fra haug 1, og det mellomste sjiktet (diploë) dominerer (Gejvall 1948). Ingen kjønnsindikerende fragment ble påtruffet (Arcini 2015).

Tabell 34.5 viser de to dateringene som er gjort i haugen. I kolonnen for ett Sigma går det frem at dateringene av beina tyder på at haugen er oppført i

vikingtid (1120 ± 28 BP), mens en kullprøve antyder en noe eldre datering til merovingertid (1256 ± 26 BP). Ved å benytte dateringene med 2 Sigma økes sikkerheten av dateringene til 95 %, og det fremkommer at prøvene overlapper mellom 780 og 865 e.Kr., hvilket sannsynliggjør en datering til tidlig vikingtid.

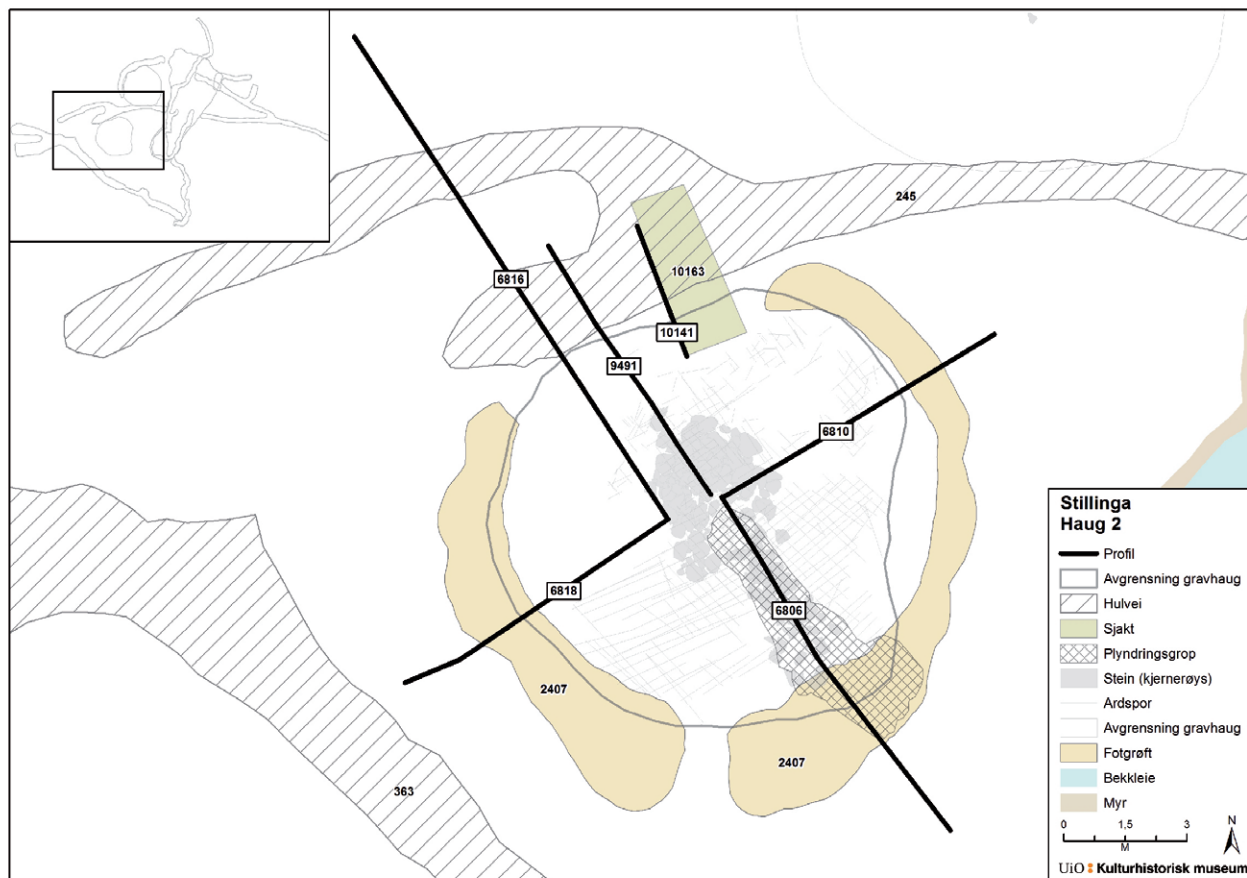
Mikromorfologianalysene forteller at haugfyller består av jord som kan assosieres med rydding og kultivering, gjennom blant annet jernutfelling rundt trekull og ekskrementer (Macphail mfl. 2015). I kombinasjon med *intrasite*-pollenanalysen, der det er spor etter dyrkning i haugmassene (Linderholm mfl. 2016), og pollenkjernen fra Skogstjern, som viser et oppsving i korndyrkning og nyrydding med toppunkt i yngre romertid (Wieckowska-Lüth mfl. 2015).

Haug 2 (C59663)

Haug 2 var ca. 1,25 m høy, målte 10,5 meter i diameter og var omkranset av en 1,5 meter bred fotgrøft, hvilket gir en samlet diameter på 13,5 meter. Haugen var bygd opp av silt og sand, og foruten torv med utvaskingslag ble det skilt ut fire lag i haugmassene (figur 34.10, 34.11). I tillegg kommer en kjernerøys med stein på opptil 80 × 80 cm størrelse. Før utgravning ble haugen søkt over med metalldetektor, og det ble påvist et signal i sørvestre kvadrant. Funnet fremkom ikke i torven og ble derfor kun markert for utgravning i neste lag. Haugen lå på en plan flate SV for haug 1, kun adskilt av hulveiløpet 245.

Som haug 1 var også haug 2 bevokst med gran-skog som hadde skapt en sur jordbunn/podsol. Dokumentasjonen av profilene er vist på figur 34.11. Øverst ble et anrikningslag (1912) av sandblandet silt gravd som et eget lag. Laget inneholdt også en del rotrester, humus og noe grus. Det ble prøvesåddet 18 ruter på 40 × 40 cm i dette laget, men det fremkom ingen funn.

Derunder fulgte selve haugfyller (2004), som var et heterogent lag bestående av gråbrun sandblandet silt med ulike fargenyanser. Det var et lysere, brun-gult sjikt i midten med mørkere gråbrune linser over og under. I det nederste sjiktet, som også var en del av kjernerøysen, ble det observert noe jernutfelling.

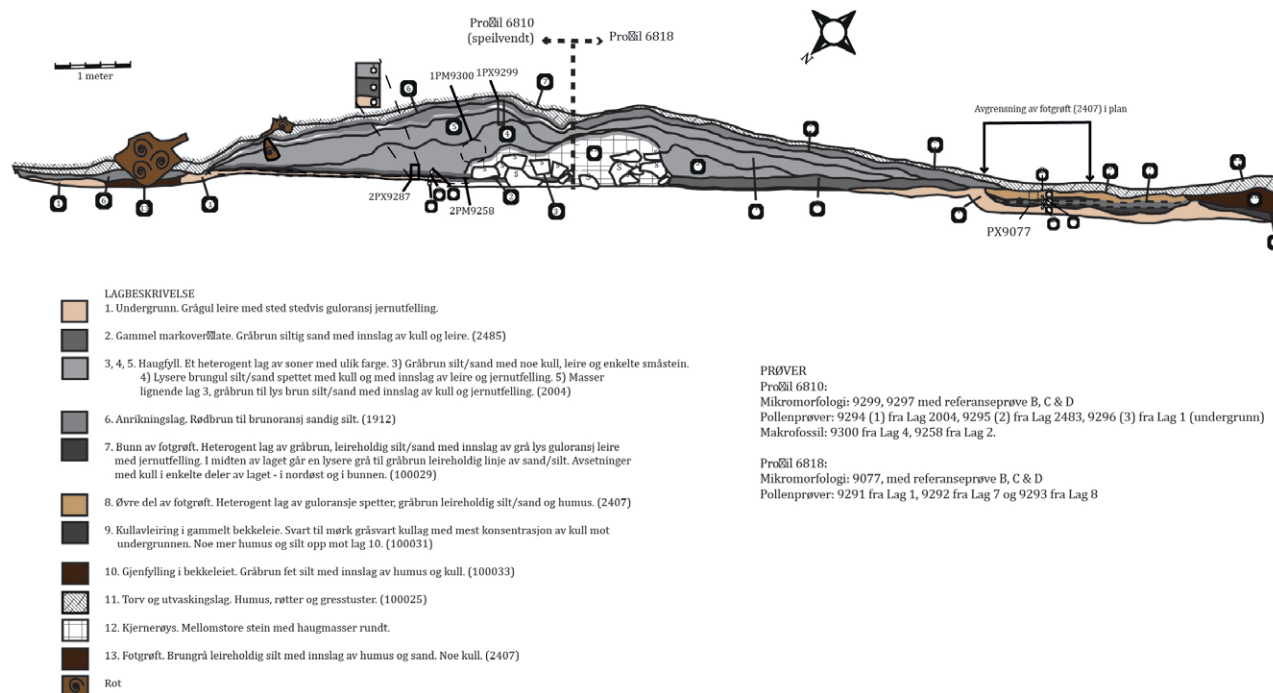

Figur 34.10. Over: haug 2 med plyndringsjakt fra øst og inn mot sentrum. Under: haug 2 med profiler og tilhørende strukturer.

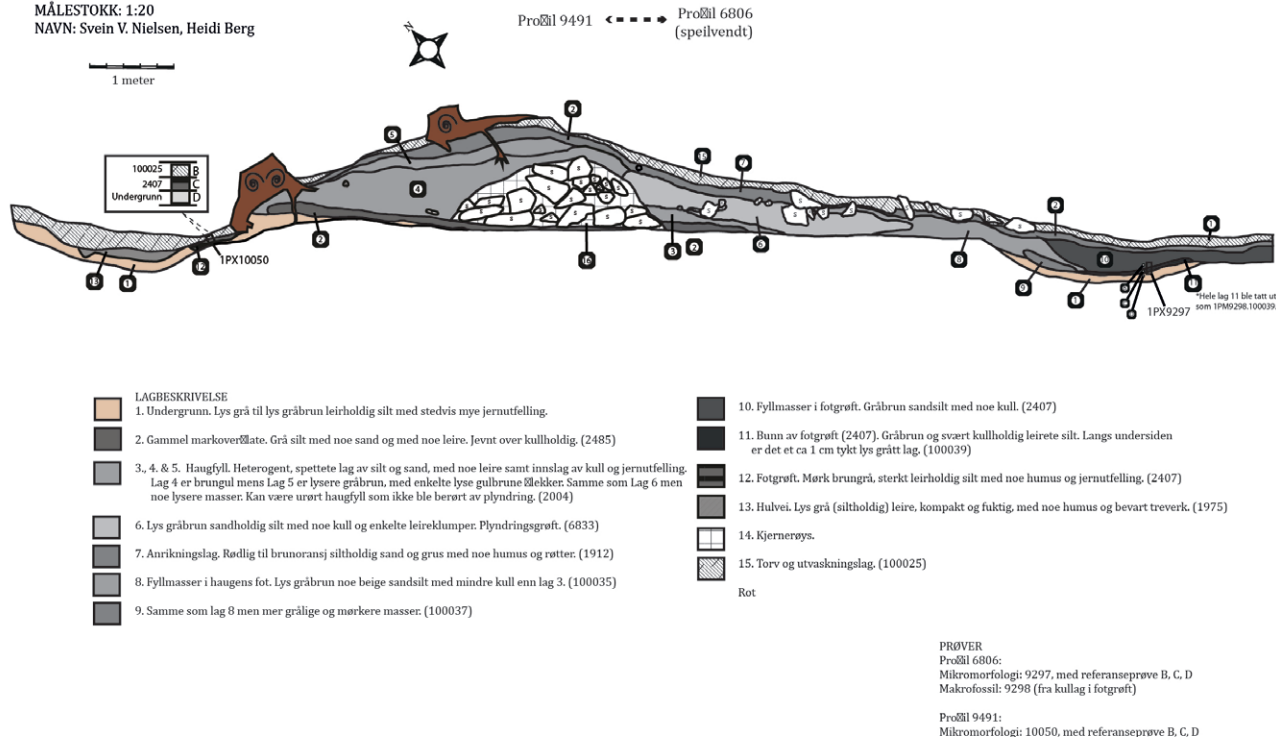
Før avdekking med maskin ble det gravd for hånd i området hvor metallsøkeren hadde gitt signal om tilstedeværelse av metall i bakken. Dette viste seg å

være en muskettkule av bly som var skutt inn i haugen. Kula ble kassert.

HAUG 2 - PROFIL 6810 & 6818 - SETT MOT SØ
 BAMBLE PRESTEGÅRD 41/1
 BAMBLE, TELEMARK
 DATO: 19.06.2014, 20.06.2014
 MÅLESTOKK: 1:20
 NAVN: Heidi Berg

HAUG 2 - PROFIL 6806 & 9491- SETT MOT NØ
 BAMBLE PRESTEGÅRD 41/1
 BAMBLE, TELEMARK
 DATO: 20.06.2014, 25.06.2014
 MÅLESTOKK: 1:20
 NAVN: Svein V. Nielsen, Heidi Berg

Figur 34.11. Over: profil 6810 og 6818 gjennom haug 2. Profil 6810 ble dokumentert mot NV og er fremstilt speilvendt for å danne et sammenhengende profil. Under: profil 6806 og 9491 gjennom haug 1. 6806 ble dokumentert mot SØ og er speilvendt for å danne et sammenhengende profil

Profilnr.	Retning	Mikromorfologi	Pollen	Makrofossil	Relasjon
6806	NV-SØ	9297 (fotgrøft)		9298 (fotgrøft)	Haug og fotgrøft
6810	NØ-SV	9287, 9299	9294-9296	9258, 9300	Haug/kjernerøys
6816	NV-SØ	9215, 9250, 9254			Haug/fotgrøft og N/S løp i hulvei 245
6818	NØ-SV	9077	9291-9293		Haug/fotgrøft
9491	NV-SØ	10050			Haug/fotgrøft/hulvei
10141	NV-SØ	10147			Haug/fotgrøft/hulvei

Tabell 34.2. Oversikt over undersøkte relasjoner og uttatte prøver fra de tre profilene gjennom haug 2. I tillegg kommer den horisontale mikromorfologiprøven 8794 fra ardsporene under haugen.

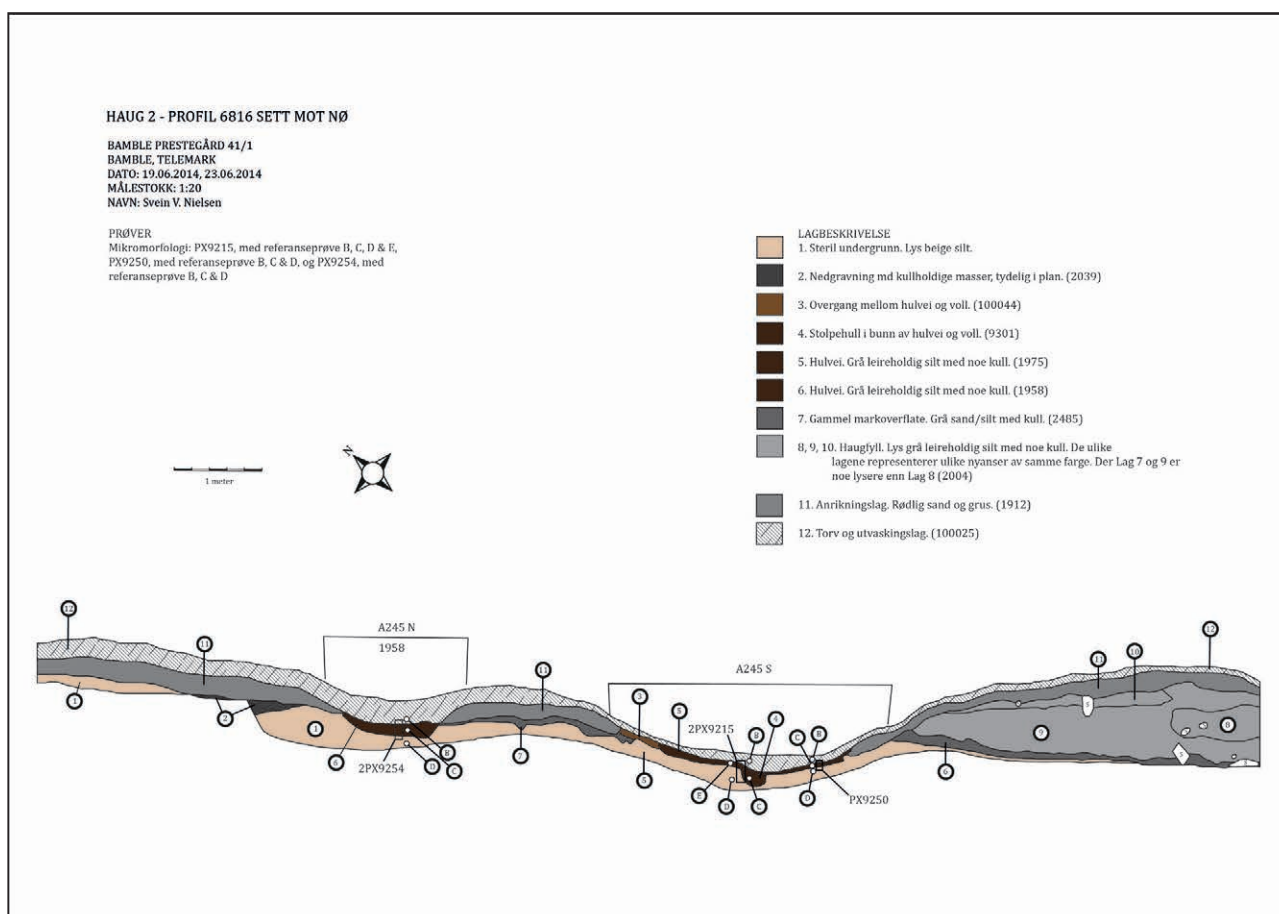
Figur 34.12. Plyndringslaget (6833), som løper inn mot sentrum av haugen, fremstår med noe lysere masser enn haugfyller i sørøstre kvadrant (til venstre på bildet).

Den nedre delen av haugfyller inneholdt mer trekull enn den øverste, og det skyldes antakelig, som for haug 1, at massene var spadd opp fra fotgrøften, og dermed at jordbunnsprofilen var snudd på hodet, med sterile masser øverst og mer kulturpåvirkede masser lenger nede. Haugfyller ble undersøkt ved å ta av 5–10 cm dype lag med gravemaskin og deretter krafse/finrense overflaten og søke over den med metalldetektor. 30

ruter på 40 × 40 cm ble prøvesåddet i ulike sjikt i laget, men det fremkom ingen andre funn enn trekull. Dette kunne også bekreftes i mikromorfologiprøvene, der det ble funnet rester av kull med flekker av jernutfelling, som tolkes som rester fra ryddingen av området og påfølgende gjødsling med boplassavfall (Macphail mfl. 2015).

Under de nevnte massene fremkom gammel markoverflate (2485) bestående av mørk, gråbrun silt/sand med betydelige mengder trekull. Ved avdekking av den gamle markoverflaten i sørvestre kvadrant fremkom det ardspar, som igjen viste at det var pløyd i laget. Markoverflatelaget ble derfor gravd i så tynne lag som mulig med gravemaskin, og det ble krafset og søkt med metalldetektor mellom hver avdekking. Det ble ikke gjort funn i laget, men det ble samlet inn et rikt utvalgt av prøver (tabell 34.2). Ardsporene gikk på kryss og tvers, under hele gravhaugen, men de ble ikke påtruffet utenfor fotkjeden. En mikromorfologianalyse av et av ardsporene viser at det ikke er noen rik åkerjord, men rester av kull og møkk/ekskremitter antyder gjødsling av en åkerlapp. Det er videre pløyd under våte forhold før området er oppgitt. Det er tegn til en meget kort gjenvokningsperiode før haugen anlegges over (Macphail mfl. 2015).

Det siste laget som ble avdekket, var selve plyndringssjakt (6833), som løp øst-vest fra haugens ytterkant og inn mot sentrum. Laget ble innledningsvis vurdert som haugfyll, men besto av lys gråbrun sand/silt, som var noe lysere og mer porøs i massene enn haugfyller ellers (figur 34.12). Etter hvert ble det klart at steinene i laget var utkastmateriale fra kjernerøysen, og at alle massene representerte omrottet utkast. Etter at sørøstre kvadrant var avdekket, ble det også tydelig at plyndringssjakt hadde gått helt til bunns i haugen, inn mot kjernerøysen, der laget ble vanskelig å definere. Før utgravning så det imidlertid ut til at plyndringssjakt var utvidet i sentrum.

Figur 34.13. Profil 6816 sett mot NØ.

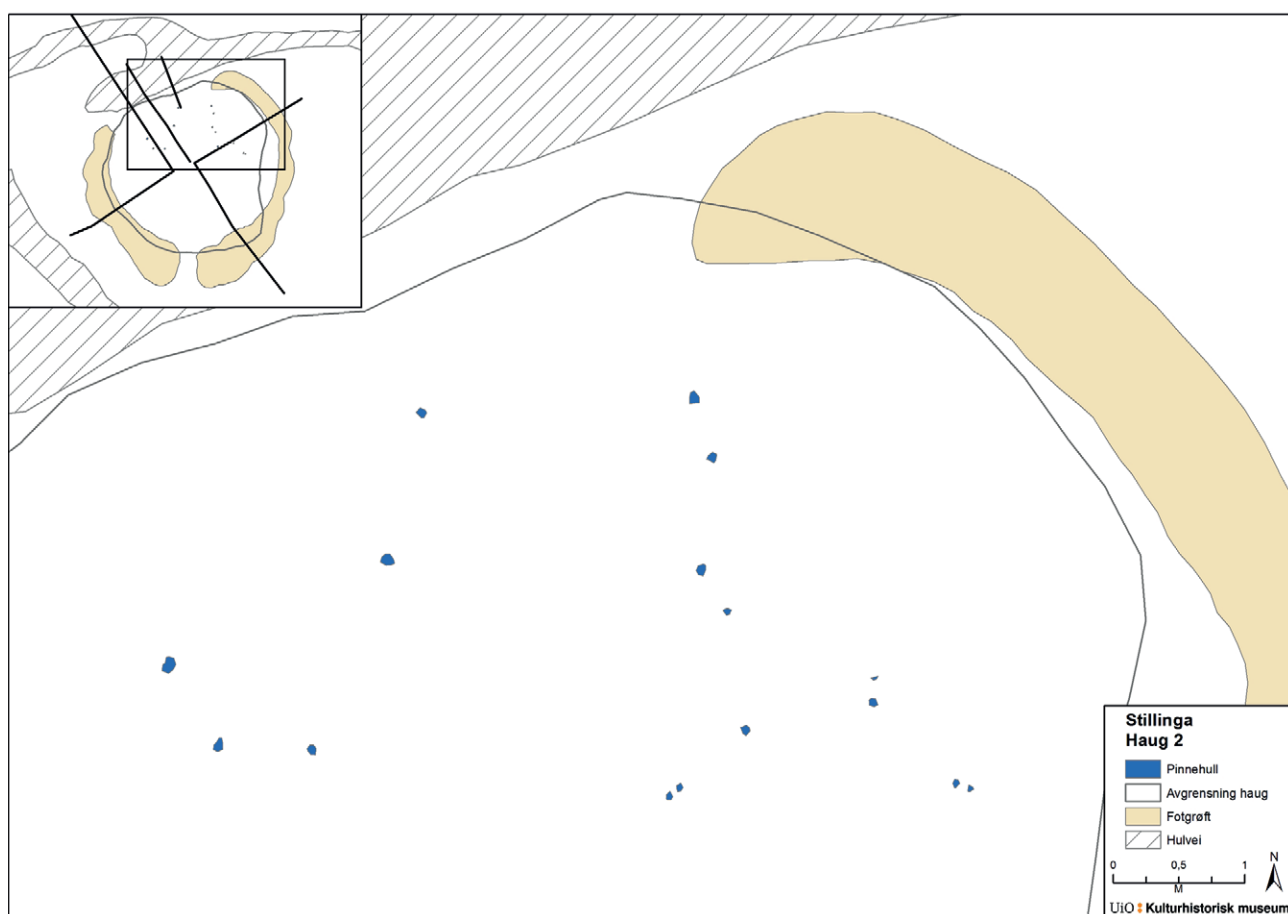
Til tross for plyndringen var tre fjerdedeler av kjernerøysa mer eller mindre intakt, slik at det burde være mulig å finne en uskadet grav. Etter å ha fjernet steinene i kjernerøysa og forsiktig renset frem undergrunnen fremkom likevel ikke annet enn en nedgravning/grop (11999) med noe trekull. Det ble heller ikke funnet annet enn spredte trekullrester i massene som ble såldet under røysa. Det var altså ingen grav bevart og heller ingen fragmenter av gjenstander hverken under kjernerøysen eller i haugfyllet.

Profil

Det er dokumentert seks hovedprofiler gjennom haug 1 og hulveiene 245 og 1349, som alle bidrar til tolkningen av konstruksjonene og deres innbyrdes stratigrafi. Figurene 34.10 og 34.15 gir en oversikt over de ulike profilene som ble undersøkt i haug 1. Alle ble dokumentert ved tegning med unntak av 10141, som kun ble fotografert. Tabell 34.2 gir også en oversikt over hvilke prøver som tilhører de seks profilene og hvilke relasjoner som ble undersøkt.

I profil 6806 var relasjonen mellom haug og fotgrøft det viktigste. Ettersom profilet lå langsmed plyndringssjakten, er de fleste stratigrafiske observasjoner preget av omroting. Utkast av haugfyll under plyndringen er trolig grunnen til at det lå et særlig tykt lag med haugfyll på toppen av fotgrøft 2407, som gjorde at den ikke var synlig i dette området. Ikke før bunnlaget (9) ble påtruffet, var det mulig å definere fotgrøftens omfang i området rundt plyndringssjakten. Det ble samlet inn en makrofossilprøve (9298) fra den nederste delen av fotgrøften, der det var mye synlig trekull, men prøven inneholdt ingen makrofossiler.

I profil 6810 ble relasjonen mellom haug og kjernerøys sentral, og det ble konkludert med at det er haugfyll som har rast ned mellom steinene i røysa, da disse massene ikke skilte seg nevneverdig fra jordkappen i haugen. Den gamle markoverflaten viste seg å ha stort potensial fordi den var bearbeidet med ard, og det ble tatt flere prøver for å forstå om dette var gammelt dyrkningsland eller levninger av rituell art. Mikromorfologianalysene forteller lite om selve ardeprosessen, men haugfyllet består av jord som kan

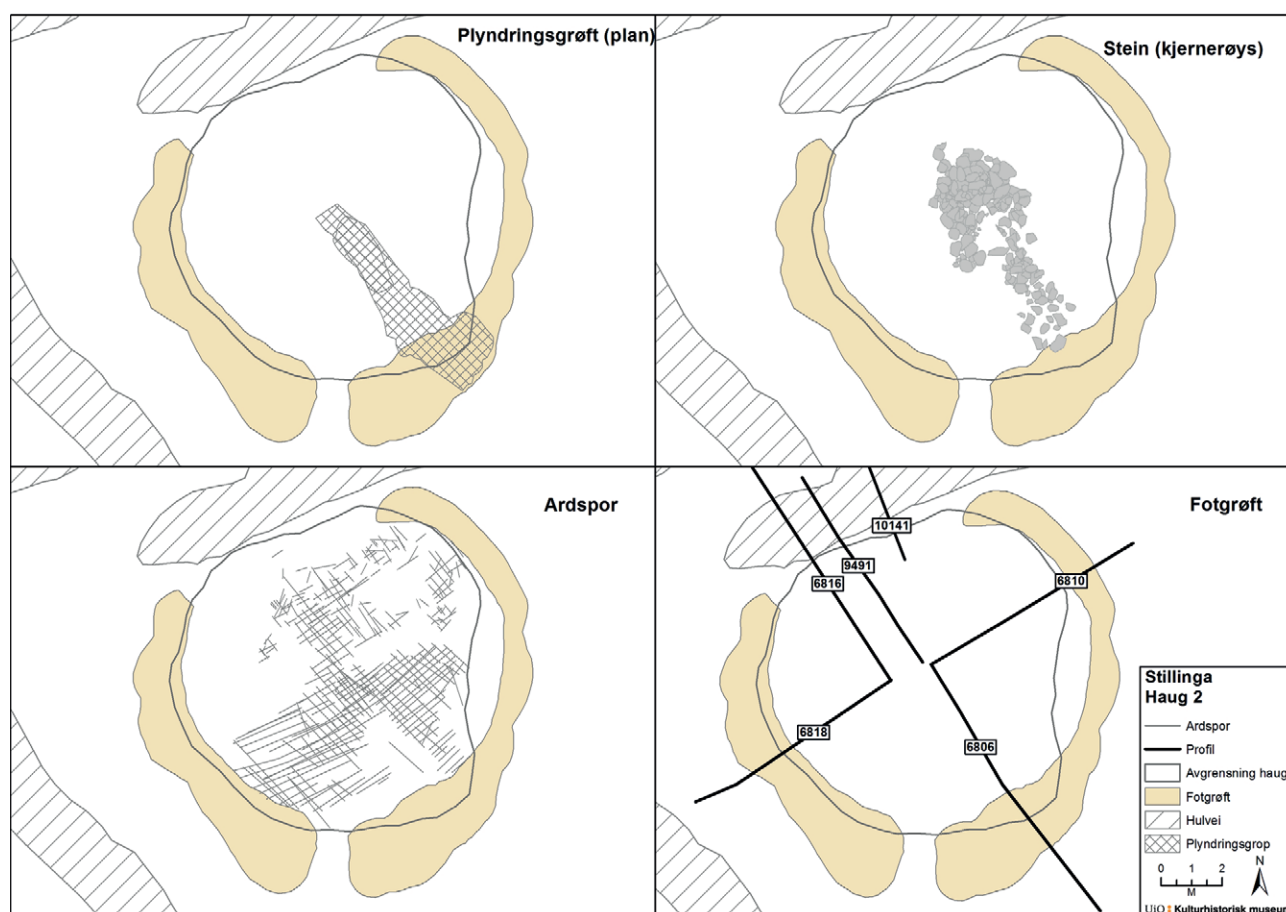
Figur 34.14. Pinne-/staurhull i undergrunnen under haug 2.

assosieres med rydding og kultivering gjennom blant annet jernutfelling rundt trekull (Macphail mfl. 2015). Dette kan antyde at nærområdet har vært oppdyrket og kultivert forut for haugleggingen.

Overgangen mellom haug/fotgrøft og nordre og søndre løp i hulvei 245 ble undersøkt i profil 6816 (figur 34.13). Det nordre hulveiløpet er frittstående stratigrafisk, mens det søndre syntes å tangere en eventuell fotgrøft i haugen. Det var imidlertid ikke mulig å konkludere sikkert hvilken struktur som ble anlagt først, på grunn av den store slitasjen i hulveien. Nedtramping/ferdsel på haugens kant kan også ha flyttet masser ned i hulveien, hvilket vil gjøre en datering usikker. Det ble samlet inn en mikromorfologiprøve fra bunnlaget i hulveien like inntil haugens fot (9250), men den er ikke sendt til analyse. Den samme problematikken er gjeldende for profil 9491. Her var det imidlertid mulig å ane nyanseforskjeller mellom hulvei (lag 13) og mulig fotgrøft (lag 12), og det ble samlet inn en mikromorfologiprøve (10050) fra lag 12 for å vurdere forskjellen mellom denne og prøver fra hulveien i profil 6818. Prøven ble imidlertid ikke prioritert analysert. Ettersom relasjonen fremdeles var

uavklart, ble det gravd et ekstra profilsnitt (10141) ved haugens fot, som kun ble fotodokumentert. Også her ble det samlet inn en mikromorfologiprøve fra den mulige nedslitte fotgrøften, men heller ikke denne prøven er sendt til analyse.

I det siste profilet, 6818, ble det lagt vekt på relasjonen mellom haug og fotgrøft (2407). De anrikede massene (lag 6) som ligger delvis oppå fotgrøften, kan skyldes både erosjon og utkast ved plyndring av haugen. Under dette laget var fotgrøften godt bevart, og det ble samlet inn både pollen- og mikromorfologiprøver. Analysen av mikromorfologiprøven viser at grøften inneholdt en vannavsatt silthorison som er dannet av kolluviumsmasser fra haug og innraste grøftekanter. Over dette sjiktet følger en uforstyrret horison med leire som har forårsaket stående vann i grøften. Ytterligere to vannavsatte lag er dokumentert på toppen, men disse er begge skadet av gnagerganger (Macphail mfl. 2015). Videre viste pollenanalyse at det var gran til stede i fotgrøften, men ikke i selve haugen. Dette kan antyde at haugen ble konstruert før graninnvandringen i området. Pollen fra *Typha latifolia* (bred dunkjevle) antyder også at vannstanden

Figur 34.15. Oversikt over plyndringslag, kjernerøys, ardspor og profiler i haug 2.

har stått høyere i en ganske lang periode forut for dagens nivå.

Konstruksjonsdetaljer og datering

Haug 2 var en flott konstruksjon med en nærmest intakt kjernerøys under en jordkappe. På bunnen av haugen fremkom et markant lag, som ble tolket som den gamle markoverflaten. Nede i dette laget var det pløyd med ard, og da laget ble fjernet, fremkom også ardspor i et regelmessig rutesystem på kryss og tvers av undergrunnen (figur 34.15, 34.16). Ardsporene kunne imidlertid ikke gjenfinnes utenfor selve gravhaugen. Det er mulig at selve haugkonstruksjonen har sørget for bevaring av ardsporene fra et tidligere oppdyrket landskap, men det kan ikke utelukkes at ardsporene skal oppfattes som rituell pløying (Bradley 2005: 23–36). Pløyingen kan i så måte representere en kultivering av landskapet og naturen før oppføring av selve haugen. Det ble samlet inn makrofossilprøver fra ardsporene, og materiale fra en humusekstraksjon daterte ardingen til romertiden, 130–340 e.Kr. (1784 ± 32 BP).

Mikromorfologianalysene forteller at haugfyller består av jord som kan assosieres med rydding og kultivering gjennom blant annet jernutfelling rundt trekull (Macphail mfl. 2015), og på den bakgrunn er hypotesen om et tidligere oppdyrket landskap styrket. I kombinasjon med *intra site*-pollenanalysen, der det er spor etter dyrkning i haugmassene (Linderholm mfl. 2016), og pollenkjernen fra Skogstjern, som viser et oppsving i korndyrkning og nyrydding med toppunkt i yngre romertid (Wieckowska-Lüth mfl. 2015), tyder dette på at ardingen ikke er rituell, men skal forstås i lys av oppdyrking av nye landområder.

På bunnen av haugen på samme nivå som ardsporene ble det avdekket flere pinne-/staurhull, som lå konsentrert i den nordlige delen av haugen og dannet et slags mønster (figur 34.14). Det kan spekuleres i om dette kan være pinne-/staurhull fra en stillaskonstruksjon, eller om det snarere bør forstås som hull fra gamle hesjestaur i forbindelse med innhøsting av avling på samme tid som åkeren ble ardet.

Under kjernerøysen ble det påtruffet en nedgravning (11999). Trekull fra nedgravningen er vedartsbestemt til to hassel (*Corylus*), én *Alnus* (or) og sju bjørk (*Betula*).

Figur 34.16. Kollasj av bilder av indre konstruksjonsdetaljer i haug 1. Øverst til venstre: kjernerøys med jordkappe i SV-kvadrant. Øverst til høyre: ferdig avdekket kjernerøys omkranset av fotgrøft. Nederst til venstre: ardsplor i NØ kvadrant og deler av kjernerøys. Under kjernerøysen anes nedgravningen 11999, som kun inneholdt trekull. Nederst til høyre: nærbilde av ardsplor i NØ kvadrant.

0,1 g hasselnøttskall er datert til 130–330 e.Kr. (Ua-50503), tilsvarende overgangen mellom eldre og yngre romertid. I tillegg har ardsplorene under haugen blitt datert ved hjelp av humusekstraksjon til nærmest samme tid, 135–340 e.Kr. (Ua-50969). Dateringene fremkommer også i tabell 34.5.

HULVEIER, VÅTMARKSOMRÅDE OG KLOPP (C59664)

Hulveisystemet omkranset gravhaugene som vist på figur 34.17, og veifarene hadde gravd dype spor på hver side av våtmarksområdet. I tillegg til diverse snitt gjennom de synlige fotgrøftene ble det søkt etter en kavlebro eller klopp over våtmarken.

Som en innledende undersøkelse av våtmarken ble det foretatt borer i myren da Johan Linderholm fra Miljöarkeologiska laboratoriet (MAL) ved Universitetet i Umeå besøkte lokaliteten. Etter å ha prøvet boret i myren ble det klart at den ikke egnet seg for en regulær boring, og vi besluttet å grave en sjakt (4248) for å ta ut prøver og dokumentere et

mulig utkast/ras nede i myrområdet og eventuelt flere våtmarkshorisonter. Sjakten ble lagt i forlengelsen av et tiltenkt profil ut fra sentrum i haug 1 der det nordligste hulveiløpet krysset våtmarken. I prøvesjakten ble det påvist et ca. 40 cm tykt lag med stokker og tilhøgd kvist. Disse lå dynget over våtmarksområdet nærmest som et flettverk med enkelte større stokker på tvers og ble antatt å være knyttet til ferdselen over myra (figur 34.18).

Profilen ble 130 cm dypt, men fylte seg raskt med vann og ble derfor kun dokumentert ved fotografier. Stratigrafien var som følger (1 markerer bunnpunkt, og 5 markerer toppunkt):

5. Humøst lag med røtter og torvvekst;
4. AL2929. Mørk grå sandlinse;
3. AL2930. Lysere grå sandlinse;
2. AL2031. Torvlag med tilhogde stokker og flettverk;

Figur 34.17. Våtmarksområdet sett mot SØ. På motsatt side av myren ses de to hulveiløpene 670, som samles i Y-form på flaten mot øst.

1. AL2032. Gråblå leire.

Før sjakten ble fylt med vann, ble det samlet inn et prøvemateriale med tanke på å relatere materiale fra våtmarken til materiale fra gravhaugene for å kunne forstå funnmiljøet før haugkonstruksjon ved haugenes tilblivelse og etter haugkonstruksjon. Det ble tatt ut tre jordprøver fra lagene 2929, 2930 og 2931. I tillegg ble det tatt ut mindre prøver for pollen og jordkjemi. Prøvene er analysert ved MAL, Universitetet i Umeå.

I løpet av undersøkelsen ble hele våtmarksområdet avdekket. For å lette arbeidet ble myren delt inn i seksjoner og avdekket lagvis innenfor de ulike seksjonene (tabell 34.3, figur 34.19). Ved avdekking ble det klart at en del treverk var transportert med vann ned til en bergknaus i søndre del av myra. Knausen dannet en fysisk terskel i terrenget og demmet opp vanninnsiget fra høydene nord for lokaliteten. Seksjonen sør for terskelen har ikke fått eget navn ettersom den ikke inneholdt noen klart definerte lag. Det var dermed

treverket nord for terskelen som var av størst arkeologisk interesse.

De ulike lagene som ble observert, ble likevel forsøkt gravd lagvis, men det var ikke mulig å bygge en korrekt matrise for lagrekkefølge i våtmarken ettersom lagene eller sjiktene varierte i ulike deler av myra. Dette skyldes trolig stor vanngjennomstrømning i forbindelse med høy vannføring i bekkeleiene som ledet ned i myra, og ulike erosjonsprosesser og kolviumsdannelser gjennom tidens løp. Det må også bemerkes at det ikke var satt av tid til undersøkelser av våtmarken i prosjektplanen, så det kunne heller ikke prioriteres å gjøre en fingraving. Det foreligger dokumentasjon av profil 12684 som gir en stratigrafisk oversikt gjennom haug 1 og ned i den nordre delen av våtmarken. I tillegg ble det tegnet et profil (13614) i området mellom seksjon 1 og 2 (figur 34.20) samt en skisse av overgangen mellom seksjon 3 og 4 (15082). I tillegg må det påpekes at alle lag og prøver ble målt inn og dermed inneholder høydekoordinater. Dateringer av innsendt prøvemateriale gir derfor en relativ kronologi for våtmarkens oppbygning.

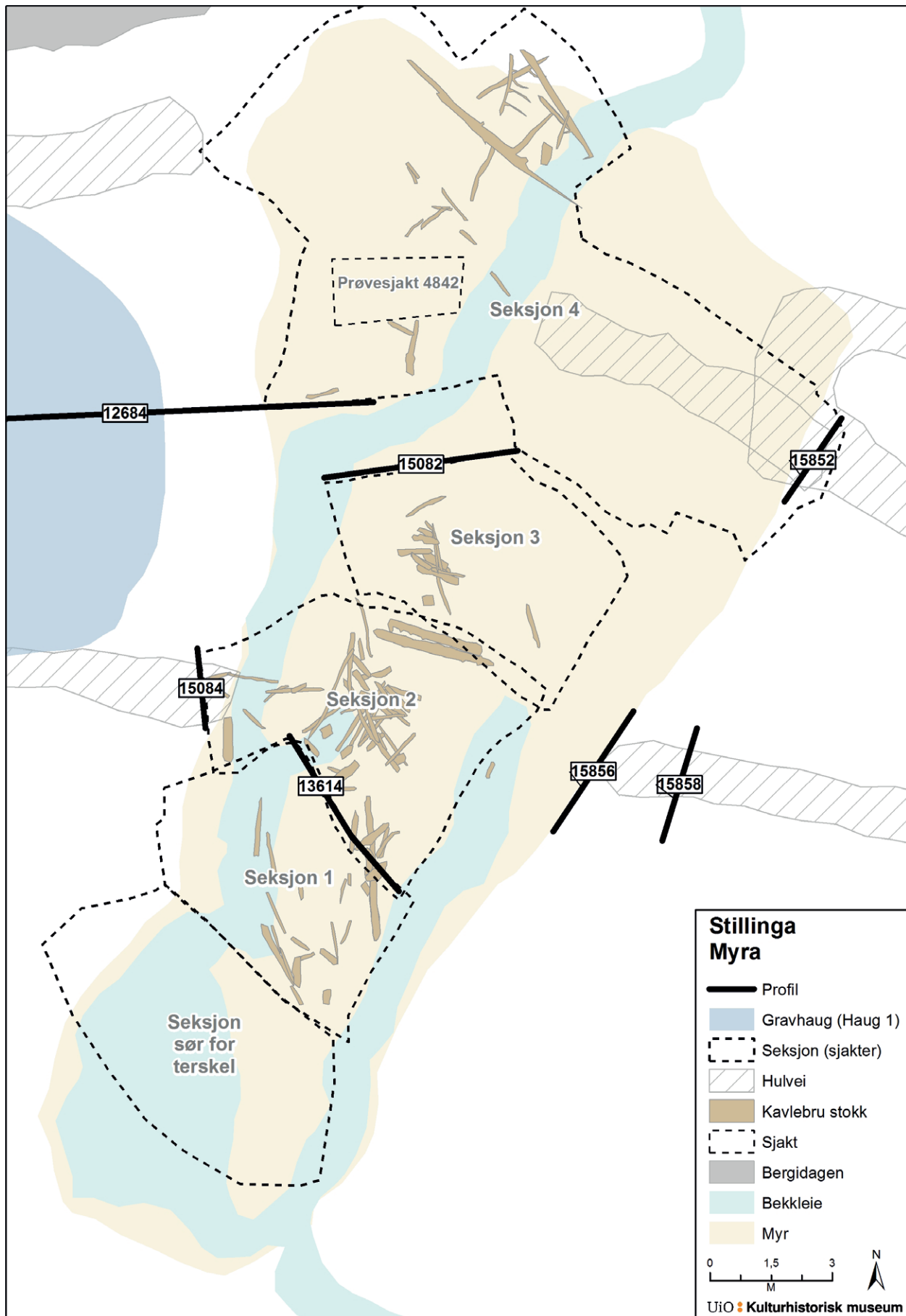
Figur 34.18. Øverst til venstre: dynger av kvist og stokker. Øverst til høyre: tilhugd kvist. Nederst til venstre: Christian L. Rødsrud og Johan Linderholm undersøker stokk fra våtmarken. Nederst til høyre: uttak av pollenprøver fra sjaktveggen (4248).

Seksjonsnr.	Intrasis-nr.	Kommentar
Sør for terskel	13512	Noe spredt tilhugd kvist.
1	13529	Søndre del av våtmark inntil terskel. En del vanntransportert kvist. Dokumentert i 13660.
2	14201	Søndre krysningspunkt for 670 og 245. Bevart klopp.
3	15099	Mellomparti. Lite bevart treverk. Skisse av 15082.
4	15722	Nordligste krysningspunkt for 670 og 1349. Skadet av sjakt 4248. Dokumentert i 12684.

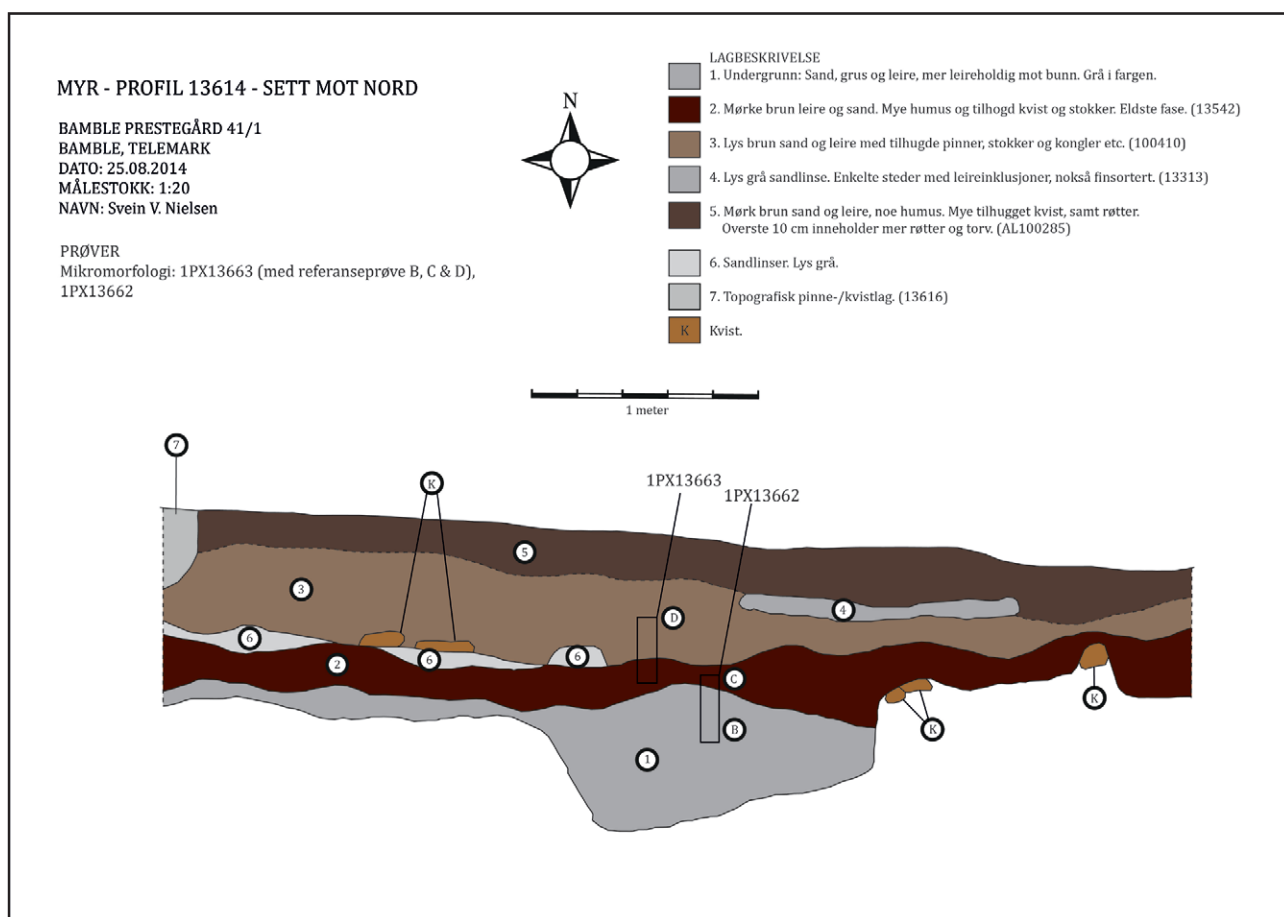
Tabell 34.3. Oversikt over seksjoner og Intrasis-koder i våtmarksområdet.

Den første søkesjakten (4248) som ble gravd for å undersøke potensialet til våtmarksområdet, skadet en del av overgangen ved det nordre hulveiløpet (670–1349). Det søndre løpet (670–245) var imidlertid godt bevart. Hovedundersøkelsen ble derfor konsentrert der. I søndre løp ble det gravd frem en rekke tilhogde stokker og pinner som lå på tvers av hulveien (670–245). Disse dannet en klopp over det våte området og har trolig blitt lagt ned for å lette ferdsel og transport over våtmarken (figur 34.21, 34.23). På samme sted ble det også avdekket et «trampelag»,

et lag med silt, sand og litt treverk som var presset så hardt sammen at det nærmest ikke lot seg avdekke med annet enn gravemaskin. I tillegg lå det noen større stammer parallelt med hulveiløpet. Disse kan også ha fungert oppdemmende for vannsigt ved krysningspunktet mens ferdselen har pågått. Det ble kun gjort ett gjenstandsfunn i våtmarksområdet. Det ble funnet en pjaks til feste av tau/kjetting i tømmer for slep godt nede i det øverste (vannavsatte) laget med tilhugd kvist. Pjaksen er sannsynligvis ikke forhistorisk.

Figur 34.19. Prøvesjakten og de ulike seksjonene i våtmarksområdet på Stillinga.

Figur 34.20. Profil 13614.

Profilnr.	Hulvei	Retning	Mikromorfologi	Pollen	Makrofossil	Kommentar
15084	245	N-S				Det er innsamlet kvist fra lag 2
15852	670 nord / 1349	NØ-SV		1587215874	15875	
15854	670 flate	NNØ-SSV			15894	
15856	670 sør	NØ-SV				Fotodokumentert
15858	670 sør	NNØ-SSV	15893		15892	
15870	670 flate	Ø-V				Fotodokumentert
15903	670 sør	NNV-SSØ				Fotodokumentert
15910	670 begge	NNØ-SSV				Fotodokumentert

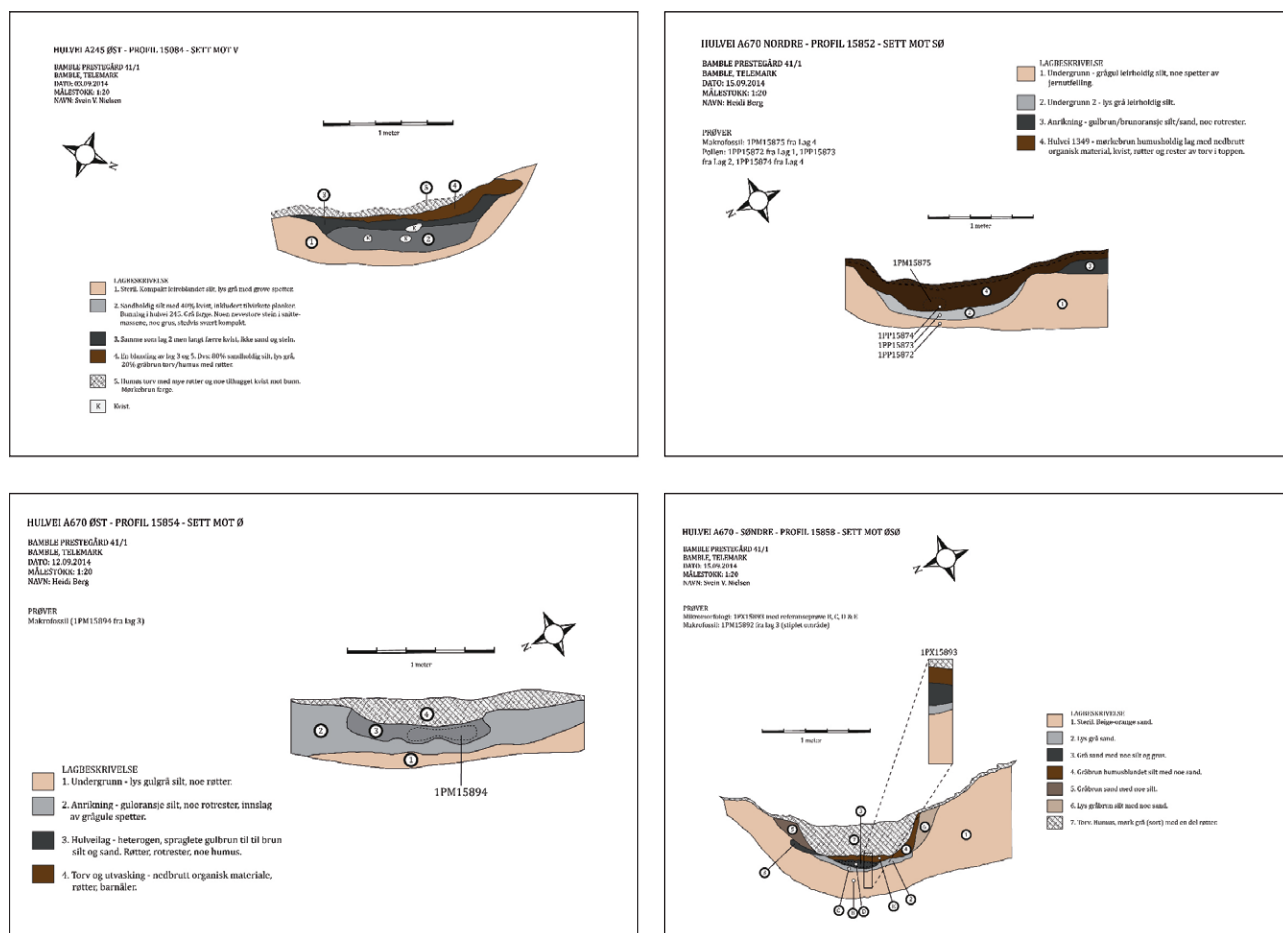
Tabell 34.4. Profiler gjennom, og prøver fra, hulveiløp på Stillinga.

I skråningene ned til våtmarken var det dype erosjonsspor som følge av ferdselen ut og inn av myrområdet. I det hellende terrenget, hvor hulveiene var best bevart, ble det besluttet å samle inn hovedparten av prøvematerialet fra hulveiundersøkelsene. Det ble anlagt fire snitt i det hellende terrenget (tabell 34.4, figur 34.22).

En målsetting med undersøkelsen var å finne ut om hulveiløpet eller gravhaugene ble anlagt først. Til tross for en rekke snitt kunne ikke dette forholdet avklares med sikkerhet. Fotgrøft og hulvei skar inn i hverandre flere steder, men på grunn av den gjentatte tramping og erosjonen i hulveiene lot det seg ikke gjøre å dokumentere lagrekkefølgen med sikkerhet. Analyser av en mikromorfologiprøve fra overgangen

Figur 34.21. Søndre hulveiløp 670/245. Stubben markerer hulveiens utløp i myrområdet. I midten av bildet er dyngene med stokker og pinner godt synlige på tvers av krysningspunktet, mens det grålige laget nærmest billedkanten er et hardstampet «trampelag».

Figur 34.22. Profiler gjennom hulveien. Profil.

mellom haug 1 og hulvei (profil 13143) viste at det ikke var levninger igjen av fotgrøften, men kun spor etter erosjon og ferdsel (Macphail mfl. 2015).

Føreløpig er det foretatt åtte C14-dateringer tilknyttet hulveisystemet. Oversikten i tabell 34.5 viser at dateringene fordeler seg på tre grupper, som hver for seg representerer faser i konstruksjonen av veifaret. De tre eldste dateringene stammer fra bunnen av våtmarksområdet og kan plasseres i (høy)middelalderen: ca. 1150–1250 e.Kr. Den andre fasen er representert ved to dateringer av hulvei 245 (NØ for haug 2) til senmiddelalder: 1415–1450 e.Kr. I tillegg kommer tre dateringer til nyere tid, som er vanskelige å plassere på C14-kurven. Dette gjelder den best bevarte trestammen med huggemerker som ble funnet inntil terskelen i våtmarksområdet, en pinne fra det vannførte laget med kvist som ble avdekket på toppen av søndre hulveiløp (670), samt en samling med trekull som ble avdekket godt nede i hulvei 245 mellom haug 1 og 2.

Lagene med kvist og tømmer i våtmarksområdet tilknyttet hulveiene er med andre ord betydelig yngre enn dateringene av haugene, men det kan likevel ikke

fastslås med sikkerhet hvorvidt veiene likevel kan ha eldre faser. Det er for eksempel ikke forsøkt å datere kullstoff fra de dypeste lagene av hulveisystemet, men prøvemateriale eksisterer.

Thomas Bartholin ved Moesgaard Museum gjorde et forsøk på å datere de elleve største stammene ved hjelp av dendrokronologi. Dette lyktes ikke fordi stammene inneholdt for få årringer til å bestemmes enkeltvis. De så heller ikke ut til å være bestanddeler av en jevntvoksende skog (Bartholin 2014). Stammene ble imidlertid vedartsbestemt som furu, gran og osp og representerer trolig et nærliggende skogsområde.

FUNNMATERIALE

Det ble funnet lite gjenstandsmateriale ved utgravningene. Kun tre gjenstander ble samlet inn ved undersøkelsen, to fragmentariske hestesko og en pjaks til feste av tau/kjetting i tømmer for slep. Pjaksen ble funnet på bunnen av det vannførte laget med kvist (13616) som ble avdekket på toppen av søndre hulveiløp (670), som er datert til nyere tid (C59664/4).

Figur 34.23. Øverst ses den totale mengden treverk som lå i våtmarksområdet. Det var både pinner, stokker og trestammer (flesteparten av pinnene og et utvalg staur og stammer hadde huggemerker). Nederst ses en situasjon med bevart treverk ved utløpet fra hulvei 245 (mellom haug 1 og 2 og ned i våtmarkens vestsida). Fotografert mot Ø.

Museumsnr.	F.nr.	Struktur	Kontekst	Datert materiale	Lab.nr.	Ukalibrert	68.2 %	95.4 %
C59662/1	100437	15425/ 12634	Dyrebol/plyn- dringssjakt	Brent bein	Ua-51481	1120±28	890 e.Kr. (10,2 %), 905 e.Kr. 910 e.Kr. (58,0 %), 970 e.Kr.	780–995
C59662/2	100433	15425	Dyrebol/plyn- dringssjakt.	Hasselnøttskall (<i>Corylus</i>)	Ua-53185	1256±26	690–775	670–865
C59663/1	100337	11999	Nedgravning under haug 2.	Hasselnøttskall (<i>Corylus</i>)	Ua-50502	1787 ± 25	170–200 210–260 290–330	130–330
C59663/5	100331		Ardsplor under haug 2.	Humus	Ua-50969	1784 ± 32	170–200 210–260 280–330	130–340
C59664/4	13969	13616	Vannført kvistlag (øverste kvistlag i seksjon 2).	Furu (<i>Pinus</i>)	Ua-50503	114 ± 19	1690–1720, 1810–1890 1910–1920	1680–1740 1800–1930
C59664/5	14336	14135	Komprimert veilag (seksjon 2).	Gran (<i>Picea</i>)	Ua-50504	847 ± 19	1175–1220	1155–1255
C59664/6	15150	245	Bunnlag hulvei/utløp til våtmark (seksjon 2).	Furu (<i>Pinus</i>)	Ua-50505	473 ± 19	1425–1445	1415–1450
C59664/7	15375	15173	Lag 12 i profil 12684.	Furu (<i>Pinus</i>)	Ua-50506	855 ± 24	1170–1215	1050–1080 1150–1260
C59664/8	100403	4248	Innsamlet fra ca. 1 meters dybde i sjakt (4248, seksjon 4).	Gran (<i>Picea</i>)	Beta- 384782	850 ± 30	1165–1220	1155–1255
C59664/9	9314	1975/245	Bunnlag i hulvei ved haug.	Ubestemt, 10–20 år	Beta- 384781	470 ± 3	1425–1445	1415–1450
C59664/15	10357	245	Fra kullholdig lag like over bunnen av hulvei 245.	Forkullet gran (<i>Picea</i>)	Ua-50507	90 ± 19	690–1730 1810–1920	1690–1730 1810–1840 1870–1920
C59664/16		13372	Stokk (ytterste årring) fra bunnen av myrlag (seksjon 1). Funnet helt inn mot berget som dannet en terskel i terrenget.	Gran (<i>Picea</i>)	Ua-50508	142 ± 20	1680–1700 1720–1780 1800–1820 1830–1880 1910–1940	1660–1780 1790–1890 1910–1950
C59664/17	13971	13921	Kvistlag i myr, (seksjon 2)	Gran (<i>Picea</i>)	Ua-53186	473±25	1420–1445	1410–1450

Tabell 34.5. Tabell med oversikt over alle dateringer som er foretatt på materiale fra utgravningen på Stillinga. Dateringer er foretatt ved Beta Analytic og ved Ängströmlaboratoriet ved Uppsala universitet.

NATURVITENSKAPELIGE PRØVER OG ANALYSER

Det ble samlet inn et rikt naturvitenskapelig prøvemateriale. Det ble analysert ti makrofossilprøver ved MAL, Umeå universitet, men ingen prøver inneholdt makrofossilt materiale (Linderholm mfl. 2016). Pollenprøver ga imidlertid gode resultater. Alle *intra site*-prøver er analysert ved MAL (Linderholm mfl. 2016).

Prøvene i haugene viser til et åpent landskap av beitemark og åkre, med oretrær voksende i umiddelbar

nærhet. Gran finnes kun i fotgrøften til haug 2 og den øverste prøven i haug 1, hvilket indikerer at yngre jernalder eller middelalderen er representert i disse lagene. Tilstedeværelse av vekster som indikerer dyrkning, er særlig observert i prøvene som er eldre enn graninnvandringen. Tilstedeværelse av sumpplanten *Typha latifolia* (bred dunkjevle) antyder også at grunnvannstanden på stedet har stått høyere i en periode før dagens nivå.

Fra gravhaugene og miljøet rundt disse er det påvist pollen fra dyrkning av korn, hvete, lin og rug. Dyrkningen kan trolig knyttes til perioden før og samtidig med etableringen av gravhaugene. I haug 2 ble det ikke påvist granpollen, hvilket kan indikere at den er anlagt i eldre jernalder, før graninnvandringen (Linderholm mfl. 2016). Dette stemmer for øvrig godt overens med de to dateringene fra haugen til yngre romertid.

Den generelle pollenkurven fra Skogstjern viser en intensivering av husdyrhold i den siste delen av bronsealderen. Husdyrholdet ser ut til å ha foregått på naturlig beiteterreng (strandsoner og åpne skogsområder), da ingen tegn til nyrydding og avsviing er observert. I løpet av romertid (særlig yngre romertid–folkevandringstid) synes tydelige tegn til rydding av skog og etablering av beitemarker, åkersystemer og utnyttelse av engmark i sesongens vekstperioder. I løpet av samme periode er det også påvist tegn til utpining på grunn av langtidsbruk i tillegg til erosjon. Ved overgangen til merovingertiden går aktiviteten noe ned før det finner sted et oppsving i perioden 610–950 e.Kr. I sen vikingtid reduseres bosetningsaktiviteten markant (Wieckowska-Lüth mfl. 2015).

En hovedkonklusjon fra mikromorfologiprøvene er at området har hatt et fluktuerende grunnvannsnivå som har forårsaket utvasking og masseforflytning av små elementer, hvilket er særlig merkbart i de nedre prøvenivåene. Vann har til tider stått konstant i fotgrøften og skapt diatomrike sedimenter, muligens ved at en lokal bekk har vært knyttet til fotgrøften for konstant vannsig (Macphail mfl. 2015).

Ellers er fyllmassene i begge hauger preget av spor etter lavintensiv gjødsling med dyreekskrementer og boplassavfall, synlig gjennom jernutfelling rundt kullpartikler og forhøyede pH-verdier, men bioturbasjon fra mark og gnagere vanskeliggjør tolkningen av jordsmonnets historikk før det kom i gravhaugen. Massene representerer trolig åkerjord fra lokaliteten som er spadd opp i haugene. Analyser av massene i ardsportet antyder også at det dreier seg om pløying for kultivering, ikke rituell pløying i forbindelse med konstruksjonen, slik det er beskrevet i andre sammenhenger (Bradley 2005: 23–26).

Det ble forsøkt å skjelne mellom massene i hulvei og gravhaug i en av mikromorfologiprøvene for å avgjøre hvilket av fornminnene som var eldst. Det ble imidlertid ikke påvist elementer av haugen i prøven, men kun hulveimasser som var trampet sammen til en homogen søle. Utover dette ble det også påvist rester av møkk fra dyrene som har ferdes i veien, eller eventuelt gjødsel som har falt av vogner eller liknende

under transport til jorder i nærheten. Analysen av hulveisystemet viser mer eller mindre kontinuerlig bruk, uten klare tegn til noen brakkperiode.

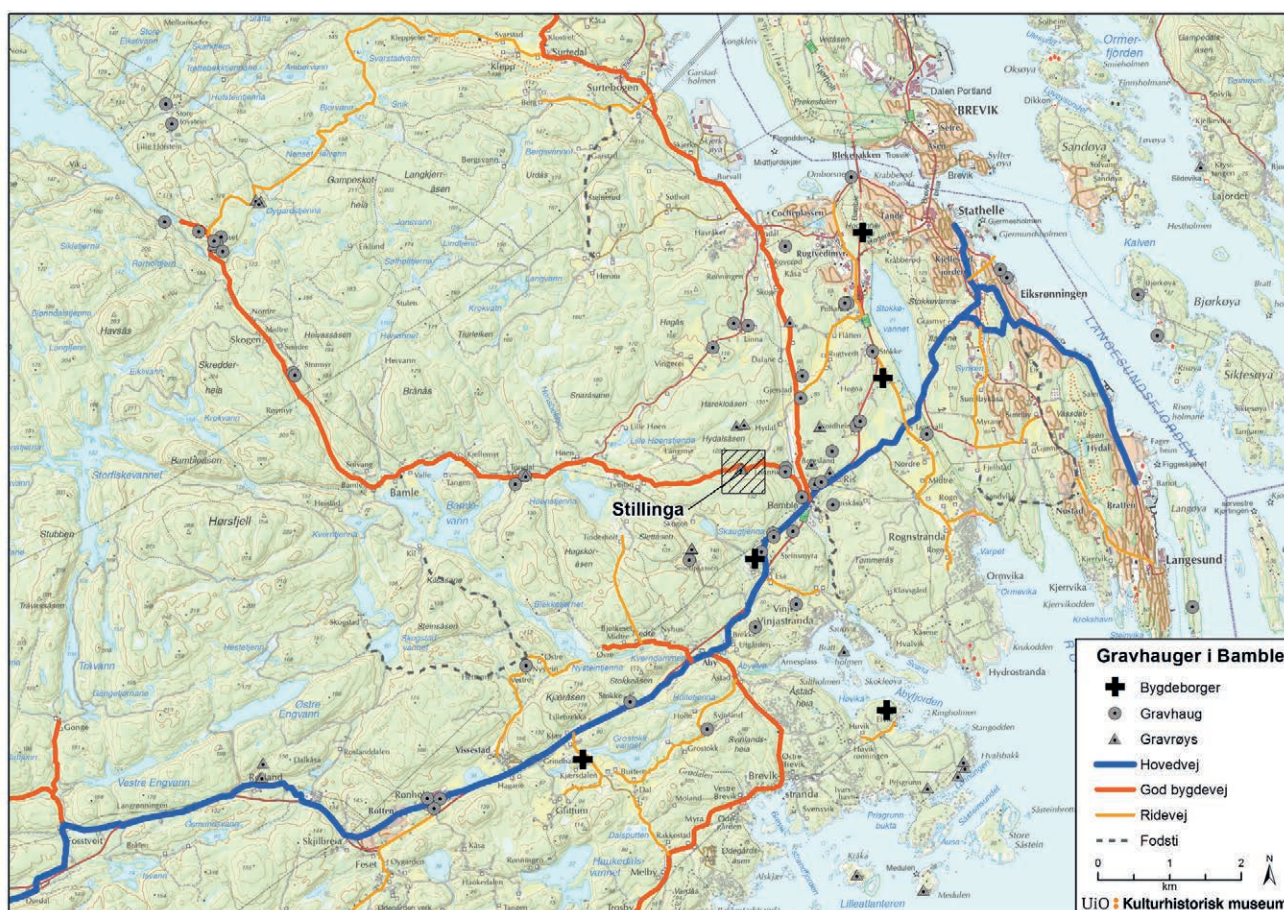
DISKUSJON

Analysene av naturvitenskapelig prøvemateriale viser at markområdene på Stillinga i løpet av romertiden trolig har vært dyrket opp og gjødslet. Dyrkningsprosessene antas å være forut for og samtidige med oppføringen av gravhaugene og kanskje hulveiene. Det er funnet spor etter dyrking av korn, hvete, lin og rug i miljøet rundt haugene.

Sikre kronologiske holdepunkter for å datere gravhaugene savnes, men det er gjort en datering av ardsport under haug 2 som antyder en dyrkningsfase i yngre romertid. Pollenanalyser viser at det også trolig har foregått dyrkning i nærheten av haugene i senere perioder. Haug 1 synes å være anlagt i tidlig vikingtid på bakgrunn av datering av brente menneskebein og trekull av hassel fra plyndringssjakten. Forskjellen i datering mellom haugene kan forklare hvorfor det kun ble funnet ardsport under den ene av monumentene. Pollen- og mikromorfologiprøver antyder at det er snakk om reell dyrkning over hele flaten og ikke en rituell pløying i forkant av haugleggingen (haug 2). Mangelen på ardsport fra den resterende delen av flaten antyder at utvaskingsgraden av strukturer på stedet er høy. Dersom dyrkningen på stedet ble lagt brakk samtidig med at den eldste haugen (haug 2) ble oppført, kan ardsport på markoverflaten der den yngste haugen (haug 1) senere ble anlagt, ha blitt utvasket før haugkonstruksjonen kunne forsegle og beskytte området slik tilfellet var under haug 2.

Hulveier kan være problematiske å tidfeste nøyaktig ettersom de har vært benyttet gjennom lange tidsrom, gjerne fra jernalderen og helt inn i nyere tid. Kartleggingen av hulveier og hulveisystemer kan imidlertid gi informasjon om bruken av landskapet på et overordnet nivå ved at de har knyttet sammen gårdsbosetning, gravminner og andre steder i landskapet. Bare unntaksvis er større, intakte systemer av hulveier som har knyttet sammen flere punkter i fortidens landskap, undersøkt (Gansum 2001: 24–25), og hulveisystemet på Stillinga representerte en sjelden anledning til å hente ut nytt datamateriale. På Stillinga ble det funnet en klopp med godt bevarte stokker, og det var mulig å skille ut tre faser i hulveiens historie gjennom dateringer til høymiddelalder, seinmiddelalder og nyere tid som viste at ferdelsen over myrområdet var forbedret ved hjelp av treverk.

Figur 34.24 viser sammenhengen mellom kjente veifar (hulveier) og gravhauger i undersøkelsesområdet.

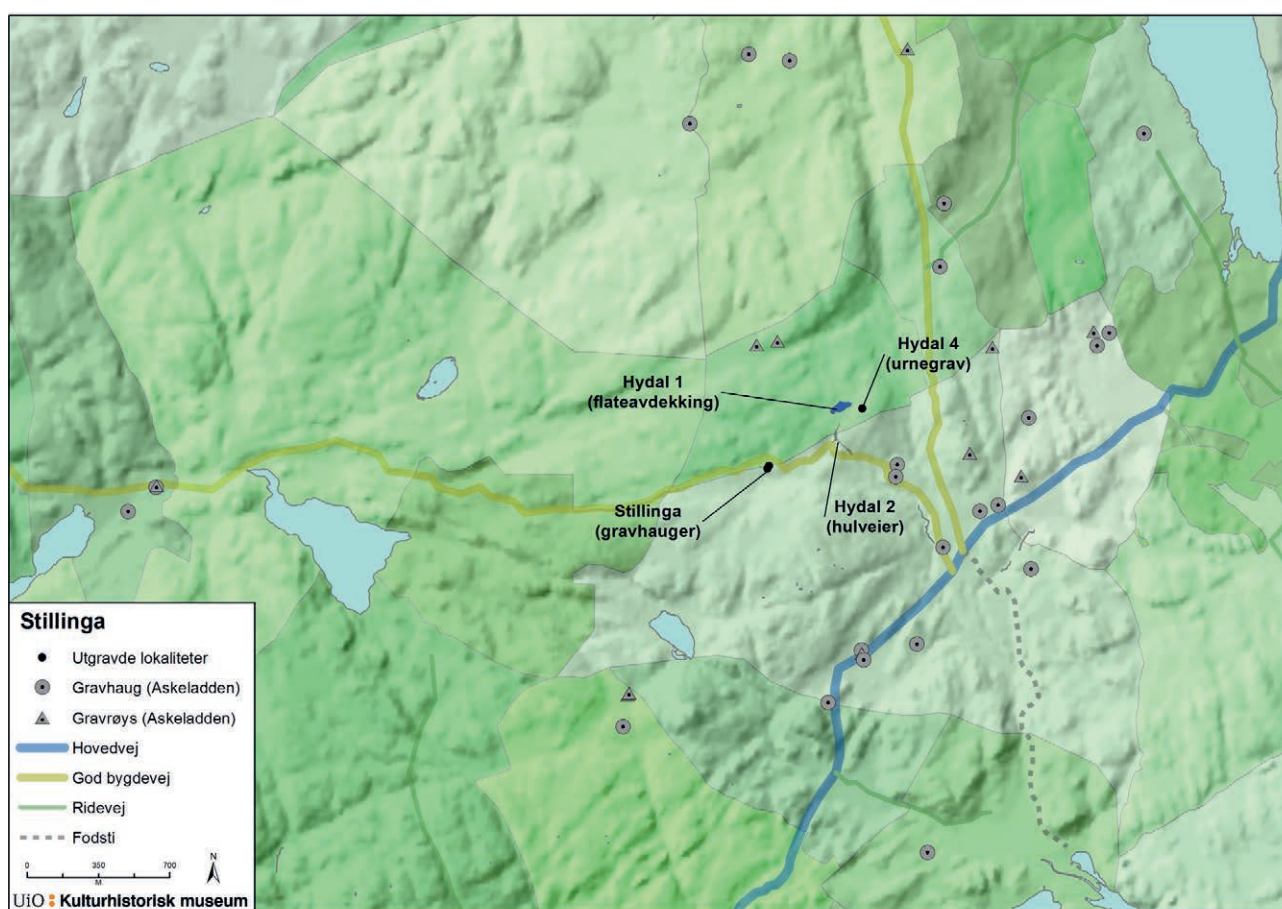
Figur 34.24. Kart med gravhaugene på Stillinga. Haugene ligger på grensen mellom Bamble prestegård og Hydal.

De fleste gravhaugene ligger langs gamle, kjente veifar, og hulveienes relasjon til gravfelt synes utvetydig og nær. Gravhauger i dalføret opp fra Bamble kirke og hulveiene som er registrert i området (ID 138166, ID 138177), kan tyde på at det har vært en ferdselsforbindelse i jernalderen/middelalderen gjennom denne utmarka fra Bamble i sør mot Rugtvedt i nord, slik også Rugtvedtveien i dag viser. Langs veistrekket (dagens fv. 206) med de undersøkte hulveisporene og de to gravhaugene ligger også en rekke gravhauger, som antakelig representerer større gårder i området. Dette var veien til de indre deler av Telemark og ble antakelig brukt til frakt over større avstander med slede på vinterstid, mens den i andre årstider fungerte som ferdselsåre for folk og fe. Veistrekket ender ved Bamble kirke, men derfra var det kort vei ut til havet, hvor varer eventuelt kunne skipes ut og fraktes videre.

Den gamle hovedforbindelsen gjennom landsdelen, fra Sørlandet til Oslo-området, fulgte kysten og bidro til å knytte bygder, kirker og byer sammen (Rogan 1998). Det er derfor ikke uten grunn at veiforbindelsen både før, da kalt rideveien Kongeveien/Postveien, og

etter at den ble omlagt til kjørbær vei for vogner på 1800-tallet og kalt Vestlandske hovedvei, ligger tett inntil den middelalderske Bamble/Skeiði kirke (se figur 34.24). Tettheten av fornminner antyder også at dette var et regionalt maktpolitisk sentrum i jernalderen/middelalderen og muligens også en pilgrimsvei i middelalderen (Lund 1997).

De to gravene på Stillinga var langt eldre enn de eldste dateringene fra hulveiløpet, men det er likevel grunn til å dvele litt omkring tidsbestemmelsen av hulveiene. Veifaret kan være langt eldre enn det som dateres, og dermed samtidig med gravhaugene, men romlig relasjon kan ikke nødvendigvis knyttes til sammenheng i tid (Gansum 2002: 34; Eggen 2014c: 346). Sammenfallet mellom graver og hulveier kan imidlertid komme av et ønske om å plassere den avdøde der mennesker ferdes. Veiene kan ha vært av betydning både lokalt og regionalt, der både fremmede og ætten passerte, slik at forfedrenes gravhauger ble kringkastet til et stort publikum (Engesveen 2005: 129). En gravhaug på et markant sted i terrenget der reisende ferdes, kan forstås som en markør for å hevde slektens opphavsrett til eiendommen gjennom en

Figur 34.25. Kartet viser sammenhengen mellom veier, gårdsgrenser og gravhauger i undersøkelsesområdet.

henvisning til de avdøde forfedre som tok landområdet i besittelse (Ødegaard 2010).

Et siste tema som bør diskuteres, er funntomheten i gravhaugene. I haug 1 ble det funnet bein som kan representere en grav, i plyndringssjakt, mens haug 2 må anses som funntom til tross for at en plyndringssjakt ble påvist. Hvorfor ville man investere så mye arbeid i en haug uten grav? Har gravhaugen alltid vært uten begravelse, eller har gravrøverne fått med seg alt som var å finne? Det siste virker lite sannsynlig, da tidligere forskning viser at gravrøvere sjelden fikk med seg alt av gjenstander. Haugen ble også undersøkt svært møysommelig uten at dette resulterte i funn. Ved flere andre tilfeller er det funnet såkalte anlegg uten grav, og disse gis gjerne en tolkning som kenotafer. En kenotaf er følgelig en markering eller et monument for en avdød, men hvor den døde ikke er plassert i haugen. Den døde kan for eksempel ha falt i et slag eller forlist på sjøen.

I dette tilfellet kan det være to mulige måter å tolke konstruksjonen på. Enten bør den knyttes sekundært til veifaret, eller så bør den forstås som et monument som forsegler bruken av den gamle åkeren og knytter

eiendomsrett til landskapet (og veien tilkommer sekundært). Uansett har det vært viktig at haugene har blitt sett av andre og slik har inngått i den daglige ferdselen i landskapet. Gjennom å være synlige markører i et landskap vil betydningene tilknyttet haugene stadig ha blitt bekreftet og videreført. Et monument kan i så måte vise til eierskap i landskapet og være en måte å fremstille eller gi inntrykk av makt og prestisje på overfor de veifarende.

I jernalderen har haugene trolig hatt flere ulike betydningsnivåer, og ritualer i tilknytning til haugkonstruksjonen kan ha vært vel så viktige for å befeste betydningene som tilstedeværelsen av en grav. Den eldste haugen på Bamble prestegård kan ha blitt reist for å være et godt synlig monument ved et nøkkelpunkt i landskapet. Monumentet kan ha vært knyttet til en den gang kjent avdød, men kan også tenkes å spille på betydninger tilknyttet begravelser og dermed binde stedet til forfedrene og slektens rett til landområdet. Følgelig har det likevel gitt mening å investere tid og ressurser i en møysommelig haugkonstruksjon som nærmest må betraktes som ideen bak, eller et kroneksempel på

en gravhaug med ardspor i grunnen, kjernerøys og en jevn jordkappe.

Avslutningsvis skal graver, veier og grenser diskuteres. Like nord for bygdeborgen Storås langs denne veien ligger det godt bevarte gravfeltet Klokkerkåsa (ID 23175), som minner sterkt om situasjonen på Stillinga. Her lå fem bevarte gravhauger på hver sin side av et hulveisystem, også dette bevart i skoglandskap tilhørende utmarken til Bamble prestegård (figur 34.24).

Ettersom de to feltene ligger i utmarken ganske langt unna dagens gårdstun, er det rimelig å tenke seg at de likevel markerer nøkkelpunkter i terrenget som menneskene i samtiden har forbundet noe med. Kanskje er det en eiendomsmarkør, eller kanskje finnes det en annen forklaring. Mens Frode Iversen (2008) har tatt til orde for at graver i slike grenseområder kan markere eiendomsskiller, har Lars Erik Gjerpe (2014) på sin side forfektet en teori om at gården flyttet rundt i eldre jernalder, og at slike faste grenser er et senere fenomen.

Figur 34.25 viser at gravhaugene på Stillinga ligger på grensen til Hydal, men som en optimal markør for gårddeling og grenser burde den kanskje vært plassert lenger mot vest, ved skillet til neste eiendom. Klokkerkåsa, derimot, ligger ikke ved noe grenseskille og må heller forstås som en markering av at de reisende nærmer seg det gamle Skeiði. Ettersom området ved Klokkerkåsa ikke er arkeologisk undersøkt, er det heller ikke mulig å vite om det har vært dyrket opp på samme måte som ved Stillinga. Ser man på dateringene fra gravene på Stillinga, kan man her skildre et scenario der marken dyrkes opp i romertiden, men må legges brakk etter noen tiår med dyrkning. Når området går ut av bruk som åkerland, forsegles åkeren med en gravhaug som et tegn på at bruken avsluttes, men kanskje også for å markere retten til området gjennom et monument som knytter an til forfedrene som dyrket opp landet. Etter flere hundre år der nærområdene, men ikke det spesifikke jordstykket, har vært i bruk som åker og beite, etableres et eiendomsskille mellom Hydal og prestegården (tidligere Skeiði). Den gamle gravhaugen har antakelig vært et kjent sted i terrenget med assosiasjoner for beboerne i området, og den kan over tid ha etablert seg som et skillemerke som igjen har blitt forsterket gjennom oppreisingen av en ny gravhaug på samme sted i vikingtiden. I middelalderen følger veien omtrent det gamle eiendomskillet og leder frem til middelalderkirken, som må ha vært et viktig samlingspunkt i bygda.